

Josip Parat

Ἐκφράζομεν δέ πράγματα: Ekfrazza – opisi umjetničkih predmeta u grčkoj epici

Antički pisci često su opisivali slike, kipove i predmete svakodnevne uporabe.¹ U književnoj teoriji takav opis naziva se ekfrazom. Premda su ekfrazu rabili liričari, dramatičari i prozaici, njezin se književni razvoj najobuhvatnije vidi u epskom pjesništvu. U ovome radu skiciraju se antička i suvremena tumačenja ekfrazze. Razmatra se uloga ekfrazze u epskoj cjelini. Obrađuju se primjeri prema spjevovima na grčkom jeziku: homerski epovi, arhajska epika i helenistička epika aleksandrijskog i rimskog razdoblja. U zaključnim redcima ocjenjuje se važnost ekfrazze u razvoju grčke epike. Radi lakšeg snalaženja donose se obrađeni ulomci.²

Uvod: definicija i uloga ekfrazze

Najraniji spomen ekfrazze (grč. *ἔκφρασις*) potječe iz 1. stoljeća pr. Kr. Zabilježio ga je grčki retoričar Dionizije iz Halikarnasa u *Govorničkom umijeću* (Τέχνη ῥητορική; X, 17).³ Pojam su detaljnije obradili grčko-rimski retoričari carskoga doba. Elije Teon, aleksandrijski sofist i autor govorničkih vježbi, sastavio je najraniju definiciju: Ἐκφρασις ἐστὶ λόγος περιηγηματικὸς ἐναργῶς ὑπὸ ψιν ἄγων τὸ δηλούμενον (*Progymn.* CXVIII, 7).⁴ Prema Teonu, govornik je morao stvoriti zornu predodžbu onoga o čemu pripovijeda. Tradicija će čuvati ovakvo tumačenje ekfrazze sve do izmaka antike.

¹ Ovaj članak nastao je na temelju diplomskog rada *Ekfrazza u grčkoj i rimskoj epskom pjesništvu*. Rad sam napisao pod mentorstvom prof. dr. Marine Bricko i prof. dr. Vlade Rezara i obranio ga 13. studenoga 2014. na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uz manja kraćenja i reviziju, ovo su izabrana poglavlja toga rada. Mentorima dugujem zahvalnost na ispravicima i savjetima. Zahvaljujem i prof. dr. Bruni Kuntić-Makvić koja me potaknula da objavim rad.

² Tekstovi se donose na jeziku izvornika i u hrvatskom prijevodu. Ondje gdje nije drugačije navedeno prijevod je autorov.

³ Dionizijevo autorstvo ovoga djela opravdano se dovodi u pitanje. Glagol *ἐκφράζειν* javlja se, doduše, već u spisima Pseudo-Demetrija (*Eloc.* 165) – prema nekima iz prve polovice 3. st. pr. Kr. – no ondje ne označava slikovito opisivanje (usp. Zanker 1981, 305).

⁴ „Ekfrazza je opisni govor koji jasno dovodi pred oči ono što je prikazano.” Kao standardni dio višeg govorničkog obrazovanja, takve su vježbe uz ekfrazze redovito obuhvaćale i hrije. Autori ostalih sačuvanih retoričkih vježbi, Aftonije (*Progymn.* X, 36, 22), Pseudo-Hermogen (*Progymn.* X,1) i Nikolaj iz Mire (*Progymn.* LXVIII, 8), više-manje jednako definiraju ekfrazu.

Općenito uzevši, Grci i Rimljani svaki su književni opis smatrali ekfrazom. Čini se da su takvi postupci – kako je u 3. st. kršć. ere napisao retor Nikolaj iz Mire – pokušavali slušatelje učiniti gledateljima (ἢ δὲ πειρᾶται θεατὰς τοὺς ἀκούοντας ἐργάζεσθαι; *Progymn.* LXVIII, 10). Rimski pak pisac i učitelj govorničtva Kvintilijan nije spomenuo ekfrazu, već je kao sinonim rabio grčki izraz φαντασία (predodžba). Time je podrazumijevao sposobnost govornika da dopre do najdubljih čuvstava publike: *quas φαντασίας Graeci vocant (nos sane visiones appellemus), per quas imagines rerum absentium ita repraesentantur animo, ut eas cernere oculis ac praesentes habere videamur, has quisquis bene ceperit, is erit in adfectibus potentissimus. Quidam dicunt εὐφαντασίωτον qui sibi res, voces, actus secundum verum optime finget (Inst. Orat. VI, 2, 29).*⁵

Filostrat Stariji, Filostrat Mlađi i Kalistrat – autori carskoga doba – presudno su utjecali na antičko tumačenje ekfrazе. Prvi je djelovao na razmeđu 2. i 3. stoljeća i proslavio se filozofskim i govorničkim radom. Uz ostale sastavke, znamenita je njegova zbirka eseja *Slike* (Εἰκῶνες) u kojoj pripovijeda kako je jednom bio ugošćen na ladanjskom imanju u Napuljskom zaljevu. Na domaćinov nagovor sastavio je spis o tamošnjim zidnim slikarijama. Filostratov unuk, Filostrat Mlađi, djedovoj zbirci dodao je slične opise 65 slika (Εἰκῶνες). Konačno, Kalistrat je po uzoru na njih objavio 14 opisa kipova (Ἐκφράσεις).⁶ U generičkom smislu, ovi opisi služili su kao retoričke predvježbe (προγυμνάσματα) u obrazovanju mladih govornika.⁷

I drugi su autori crpili primjere ekfrazе iz nepresušne književne riznice, bilo iz epskog pjesništva – pri čemu je Homer bio uzor bez premca – bilo iz historiografije čijim su se prvacima držali Herodot i Tukidid. Tumačeći ulogu ekfrazе, Teon je citirao homerski opis ahajskog glasnika Euribata, vojnika Terzita i izradu Ahilejeva štita (usp. *Od.* XIX, 246; *Il.* II, 217; *Il.* XVIII, 468–613), no pozvao se i na Herodotov opis ptice ibisa, nilskoga konja i krokodila (usp. *Hdt.* II, 76; II, 71; II, 68). Za primjere uzorno sastavljane ekfrazе rabio je Tukididov izvještaj o opsadi grada Plateje i opis sprave koju su upotrijebili Beočani pri navali na utvrdu Delij (usp. *Thuc.* II, 75–78; IV, 100).

Antički pisci navodili su i podvrste ekfrazе. Na primjer, Nikolaj iz Mire izrijekom je nabrojio: ἐκφράζομεν δὲ τόπους, χρόνους, πρόσωπα, πανηγύρεις, πράγματα (68, 10).⁸

⁵ „To Grci zovu *phantasiai*, a mi ih nazovimo predodžbama. Preko njih se slike odsutnih stvari tako pojavljuju u umu da se čini da ih vidimo očima i imamo pred sobom. Tko god ih dobro usvoji, imat će ponajveću moć nad osjećajima. Neki onoga koji u sebi najbolje prema istini može zamisliti stvari, riječi i djela zovu *euphantasiōtos*.”

⁶ *Leksikon* 1996, 329.

⁷ Podsjetimo, deklamacija (μελέτη), govornička je vježba u kojoj se obrađivao neki izmišljen slučaj ili predmet. Deklamacije su se dijelile na kontroverzije i svazorije: u prvima bi se obrađivala neka fantastična zгода, dok se u drugima u formi političkog govora dodatno uvježbavala tehnika uvjeravanja.

⁸ „Opisujemo pak mjesta, vremena, ličnosti, svetkovine, predmete.”

Retoričari su ipak najviše rabili opise mjesta (ἔκφρασις τόπων). Podvrstu je uveo grčki govornik Aftonije u *Govorničkim vježbama*, uspoređujući atensku s aleksandrijskom akropolom i potanko opisujući tamošnje trijemove, hramove i knjižnice (II, 47, 9–49, 12). Kod Rimljana ekvivalent su bile Kvintilijanove *laudes locorum* (*Inst.* IV, 3, 12).

I drugi književni postupci služili su za vjerno i zorno prikazivanje ljudi, mjesta i umjetničkih izrađevina. Primjerice, Dionizije Halikarnašanin koristio se izrazom ἐνάργεια (zornost) i definirao ga riječima: αὕτη δ' ἐστὶ δύναμις τις ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις ἄγουσα τὰ λεγόμενα, γίγνεται δ' ἐκ τῆς τῶν παρακολουθούντων λήψεως (*Lys.* VII, 1).⁹ Čini se da je ἐνάργεια najraniji i najuobičajeniji termin kojim se u starini označavao realizam u pjesničkom prikazivanju. Prema drugim antičkim komentatorima, ἐνάργεια je stilska vrlina (ἀρετή) slikovitog predočavanja, i stoga je podređena ekfrazi.¹⁰ Kao stilska vrlina, navodila se i σαφήνεια (jasnoća).¹¹ Demetrije je u priručniku *O stilu* (Περὶ ἑρμηνείας) potanko opisao jednostavni stil (ὁ χαρακτήρ ἰσχνός, 190–239), protumačivši ga iz perspektive zornosti (ἐνάργεια) i uvjerljivosti (τὸ πιθανόν). Prema njegovu sudu, zornost se postizala podrobnim opisom koji ništa ne izostavlja niti izbacuje, dok se uvjerljivost temeljila na jasnoći (τὸ σαφές) i svakodnevnoj uporabi (τὸ συνήθες; usp. *Demetr. De elocut.* 209).¹²

Opisi krajolika, arhitekture i umjetničkih predmeta – ali ništa manje opisi oružja, posuđa, odjeće, obuće i toaletnog pribora – s vremenom su postali uobičajeni u grčkoj književnosti. Među žanrovski različitim radovima koji obuhvaćaju takve ekfrazne ističu se Homerove *Ilijada* i *Odiseja*, Pseudo-Heziodov *Heraklov štit*, Eshilova *Sedmorica protiv Tebe*, Euripidova *Elektra*, *Ion* i *Feničanke*, *Ep o Argonautima* Apolonija Rođanina, Teokritove *Idile*, Moshova *Europa*, Herondini *Mimi*, niz pjesama iz *Grčke antologije*, Lukijanovi *Dijalozi*, *Slike* Filostrata Mlađeg, Longov roman *Pastirske zgode Dafnida* i *Hloje*, *Zgode Leukipe* i *Klitofonta* Ahileja Tacija, Heliodorove *Etiopske priče*, spjev *Događaji poslije Homera* Kvinta Smirnjana te Nonov *Ep o Dionizu*.

Radi uspostave jasnog metodološkog okvira, treba reći da suvremena znanost o književnosti promatra ekfrazu u užim okvirima od njezina antičkog odvjetka. Pojam ekfrazu danas je gotovo isključivo ograničen na kraće literarne opise umjetničkih djela i rukotvorina, i stoga ćemo i ovdje pratiti tu podjelu. U recentnoj stručnoj

⁹ „To je stanovita vještina koja vodi riječi u osjetila, a nastaje iz usvajanja onoga što se tiče predmeta.”

¹⁰ Uostalom, tako je definira i Elije Teon: ἀρεταὶ δὲ ἐκφράσεως αἶδε, σαφήνεια μὲν μάλιστα καὶ ἐνάργεια τοῦ σχεδὸν ὁρᾶσθαι τὰ ἀπαγγελλόμενα (*Progymn.* CXIX, 28) „Ovo su pak vrline opisivanja: ponajviše jasnoća i živost, te se gotovo vidi ono što je ispriopovjeđeno.” Za druge autore v. Zanker 1981, 300–301.

¹¹ Pisci latinskog jezika kao sinonim su rabili termine *demonstratio* (*ad Herren.* IV, 55 68), *evidentia*, *illustratio*, *repraesentatio* i *sub oculos subiectio* (*Quint. Inst. Or.* IX, 2, 40).

¹² Bricko 1999, 207; *Ibid.*, 35; 213. Demetrije je pritom propustio spomenuti čitav niz drugih figura, među kojima i ekfrazu. Razlog bismo mogli potražiti u autorovom upozorenju da figure u ovome stilu imaju biti neupadljive (208). Novaković 1995, 33; cf. *Demetr. De elocut.* 208: „Φευγέτω δὴ καὶ τὰ σημεῖωδη σχήματα: πᾶν γὰρ τὸ παράσημον ἀσυνήθες καὶ οὐκ ἰδιωτικόν.” „Valja izbjegavati i uočljive figure: sve što je upadljivo odudara od običnoga i nije primjereno svakodnevnoj uporabi.” (Bricko 1999, 205)

literaturi ekfrazu se definira kao pjesnički opis slikarskog ili kiparskog umjetničkog djela,¹³ kao verbalno uprizorenje umjetničkog prikaza,¹⁴ ili jednostavno kao riječi o slici.¹⁵ Primjerice, *Rječnik stilskih figura* tumači ekfrazu kao figuru diskursa, verbalni opis postojećeg ili izmišljenog vizualnog umjetničkog djela, slike, kipa, tapiserije, arhitektonskog motiva, zlatnika i sl.¹⁶

Današnje poimanje ekfrazu u znatnoj se mjeri temelji na filološkim studijama s konca 19. i početka 20. stoljeća, koje su istraživale tekstove u čijim se naslovima spominjao pojam ekfrazu. Mimo Kalistratovih radova, primjer takva teksta jest posvetna pjesma *Opis crkve Svete Sofije* (Ἐκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας), djelo bizantskog pjesnika Paula Silentijarija (6. st.). Međutim, kudikamo veći pečat na suvremeno tumačenje ekfrazu ostavili su antički junački epovi. Grčko i rimsko pjesništvo – ali i druge književne vrste – tražile su izvor, uzor i nadahnuće u Homeru. Njegovi stihovani opisi umjetničkih izrađevina zarana su postali opća mjesta, pa su ih kasniji pjesnici rado oponašali. Tako je izraz ekfrazu postupno gubio izvorno značenje i počeo se rabiti isključivo za opise lijepo načinjenih rukotvorina.

Književna teorija od davnina je ispitivala odnos verbalne i vizualne umjetnosti, tj. riječi i slike. Grčki liričar Simonid (c. 556–468. pr. Kr.) prvi je usporedio pjesništvo i likovnu umjetnost. Njegovi stihovi sačuvani su u Plutarhovoju parafrazi: „Πλὴν ὁ Σιμωνίδης τὴν μὲν ζωγραφίαν ποιήσιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποιήσιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν” (*De Gloria* 346f).¹⁷ Iako nije bio ni književni kritičar ni filozof, Simonid je ovom devizom opisao glavno obilježje vlastita pjesničkog opusa.¹⁸ Mnogo kasnije Horacije će u *Pjesničkom umijeću* ostaviti vlastitu krilaticu: *Ut pictura poesis; erit quae, si propius stes, te capiat magis, et quaedam, si longius abstes; haec amat obscurum, uolet haec sub luce uideri, iudicis argutum quae non formidat acumen; haec placuit semel, haec deciens repetita placebit* (361–365).¹⁹ Horacijeva formulacija postala je ishodištem zapadnoeuropskog poimanja odnosa pjesništva i likovne umjetnosti.²⁰

Potaknut zapažanjima antičkih pisaca, prosvjetitelj Gotthold E. Lessing objavio je sredinom 18. st. studiju *Laokoont*. Prema njegovu sudu, pjesništvo i likovna umjetnost povezane su jer obje opisuju ljude, predmete i pojave: koristeći boje i oblike u

¹³ Spitzer 1955, 207.

¹⁴ Heffernan 1993, 3.

¹⁵ Bartsch, Elsner 2007, i.

¹⁶ *Rječnik* 2013, 84.

¹⁷ „Simonid pak slikarstvo naziva pjesništvom koje šuti, a pjesništvo slikarstvom koje govori.”

¹⁸ Simonidova se tvrdnja lijepo oprimjeruje i u fragmentu *Danaje* gdje je opisana sudbina majke i djeteta koji, zatvoreni u drvenoj škrinji, bivaju nošeni na pučini. Drugi je primjer mjesto pohvaljeno u Pseudo-Longinovu spisu *O uzvišenome* (XV, 7) – nesačuvani Simonidovi stihovi s prikazom Ahileja pred grčkom vojskom kad se već odlučio na povratak kući.

¹⁹ „Pjesma je poput slike; ako bliže staneš, neka će te više obuzeti, a neka, staneš li dalje; ova voli sjenu, a ona da se gleda na svjetlu kad se ne boji oštrog sučeva uma; ova se sviđa jednom, a ona će i po deset puta.”

²⁰ O uskoj vezi govorništa i pjesništva s jedne te likovne umjetnosti s druge strane pisali su još i Aristotel (*Poet.* I–II; VI, 15; 19–21; *Polit.* VIII, 5), Ciceron (*Brut.* XVIII, 70; *Orat.* II, 5, 8; XIX, 65; *De orat.* II, 16, 70; III, 7, 26) i Kvintilijan (*Inst. orat.* II, 13, 8; V, 2, 21; XIII, 10, 1).

prostoru, likovna umjetnost oponaša stvarnost, no njezin pravi predmet su likovi. S druge strane, pjesništvo se služi isključivo riječima, ali opet zbog opisa. I pjesništvo i likovnost promatraju pojave u prostoru i vremenu: riječju, zanima ih akcija.²¹ Francuski pak stilist Pierre Fontanier tridesetih godina 19. st. ubrojio je opis u figure misli, izrijekom navodeći topografiju, kronografiju, prozopografiju, etopeju, paralelu, portret i *tableau*. Uz stanovite razlike u opsegu opisa, sve figure rabe se kako bi se jasno i živo predočio predmet. Fontanier ipak nigdje izrijekom nije spomenuo ekfrazu.

Zanimanje za ekfrazu obnovilo se sredinom 20. st. kada je kritičar Leo Spitzer objavio interpretaciju pjesme *Oda grčkoj urni* Johna Keatsa. Spitzer je usporedio pjesmu s grčko-rimskim nadgrobnim natpisima koji su se obraćali prolazniku.²² U zadnjih nekoliko desetljeća najutjecajnije kritičko promišljanje ekfrazе bio je esej Murraya Kriegera „*Ekphrasis and the Still Movement of Poetry; or, Laokoon Revisited*” (1967). Ekfrazа se ondje promatra kao književni princip, tzv. slikanje riječima. Ekfrazа je – zaključuje Krieger – uz umjetničke izrađevine, prikladna za opisivanje svih vidljivih predmeta.²³

Ekfrazа i epsko pjesništvo

Aristotel je u *Poetici* donio zakone i upute za retoričko oblikovanje epskoga teksta. Filozofove preporuke nastale su po uzoru na Homerove spjevove i odnosile su se na raspored građe, karakterizaciju likova, jedinstvo radnje i izbor stiha (*Poet.* 8; 23; 24). Figure se ondje gotovno ne spominju.²⁴ Ni drugi retorički priručnici – Aristotelova *Retorika*, Horacijeva *Pjesničko umijeće* i Kvintilijanovo *Obrazovanje govornika* – ne ispituju uporabu figura ili tropa u epskoj radnji. Pa ipak, od *Ilijade* i *Odiseje*, preko *Eneide* do novovjekovnih spjevova na latinskom – a kasnije i na narodnim jezicima – epika je svjesno čuvala vlastitu strukturu. Upućen čitalac stoga zna gdje će naići na stanovitu figuru ili trop. Ukrasi se, primjerice, u klasičnoj epici u pravilu nalaze na početku i kraju pjevanja ili gdje se pripovijedanje prekida opisom, bilo da je riječ o opisima junaka, mjesta, događaja ili predmeta.²⁵ Uz ornamentalnu ulogu, figure na tim mjestima zapravo oblikuju ep kao narativno djelo.²⁶

Čemu je, dakle, služila epska ekfrazа? Kao što je poznato, grčka i rimska epika u izričaju i uspostavljanju veze među motivima koristile su se pripovijedanjem, opisom, epskim dijalogom i iznošenjem misli. I dok je pripovijedanje podrazumijevalo kronološko nizanje motiva, opisivanje se postizalo podsjećanjem na značajke osoba, stvari ili mjesta.²⁷ Kao literarni prikaz umjetničkog predmeta, ekfrazа je pripadala opisivačkom dijelu spjeva. Obično se uzima da se pojavila iz potrebe za stankom u

²¹ Lessing 1990, 120.

²² Spitzer 1955, 203–225.

²³ Krieger 1967, 5.

²⁴ Izuzetak je Aristotelov zahtjev da „ep treba imati lijepe misli i dikciju, kako je to prvi prikladno upotrijebio Homer” (*Poet.* 24).

²⁵ Fališevac 1995, 406.

²⁶ *Ibid.*, 406.

pripovijedanju, što se osobito lijepo vidi na primjerima iz najstarijih grčkih epova.²⁸ Premda je bilo moguće znatan dio epa graditi samo pripovijedanjem – na primjer nabrajati imena, poput Homera u katalogu brodova (*Il*, II, 494–759) – opis se ipak nije mogao izostaviti iz epske radnje. Pod utjecajem pak Lessingove studije, književna teorija dodijelila je opisu drugorazrednu ulogu, pravdajući to činjenicom da se pripovijedanje odnosi na ljude, a opisivanje pretežno na stvari.²⁹ Predmet se, prema tom mišljenju, oživotvoruje tek kad je u odnosu s čovjekom. Drugim riječima, epski pjesnik ne opisuje same predmete, već pripovijeda o njihovoj ulozi u životima likova.

Lessing je vlastite prosudbe obrazložio primjerima iz homerskih epova. Po njegovu mišljenju, Homer je štedimice opisivao predmete, pa je brod ili crn, ili dubok, ili brz, te pjesnik u pravilu ne nudi detaljniji opis.³⁰ No kad se zbog nepredviđenih okolnosti zadržao na nekom predmetu, Homer bi ga prikazivao u nekoliko odijeljenih odsječaka. Promatra li se svaki odsječak zasebno, izgleda da pjesnik radije pripovijeda o pojedinstima nego da opisuje cjelinu. Riječju, opis se integrira s naracijom. Opisujući božansku kočiju, Homer prikazuje kako Heba izrađuje dio po dio kočije. Čitatelju se čini kao da vidi kotače, osovine, sjedalo, uzde, remenje i užad, ne u jednoj slici već u nizu prizora:

Ἡβη δ' ἀμφ' ὀχέεσσι θοῶς βάλε καμπύλα κύκλα

χάλκεα ὀκτάκνημα σιδηρέῳ ἄξονι ἀμφίς.

τῶν ἦτοι χρυσῆι ἴτυς ἀφθιτος, αὐτὰρ ὕπερθε

χάλκε' ἐπίσσωτρα προσαρηρότα, θαυμα ἰδέσθαι·

πλημναὶ δ' ἀργύρου εἰσὶ περιδρομοὶ ἀμφοτέρωθεν·

δίφρος δὲ χρυσεῖοσι καὶ ἀργυρέοισιν ἰμάσιν

ἐντέταται, δοιαὶ δὲ περιδρομοὶ ἄντυγές εἰσι.

τοῦ δ' ἐξ ἀργύρεος ῥυμὸς πέλεν· αὐτὰρ ἐπ' ἄκρω

δῆσε χρυσεῖον καλὸν ζυγόν, ἐν δὲ λέπαδνα

κάλ' ἔβαλε χρυσεῖν·

Il, V, 722–731.

*Heba joj pod kola brzo kotače savite metne
Okolo gvozdene osi, a mjedene s palaca osam;*

U njih su naplaci zlatni, što satrt se ne mogu nikad,

*Obruči mjedeni stoje odozgo, da je divota;
Glavčine srebrne jesu, a vrte se na obje strane,*

*Okolo stajala zlatno i srebrno remenje stoji
Napeto, obluka dva okružuju stajalo kolno;*

Otud se ruda protegla od srebra, a lijepi zlatni

Priveže Heba jaram na kraju rude; tad krasne

Postavi pršnjake zlatne.

Preveo T. Maretić

²⁷ Solar 1994, 189.

²⁸ Bal 1985, 76–77.

²⁹ Lukacs 1978, 137.

³⁰ Lessing 1990, 121.

Pjesnik slično postupa prikazujući Agamemnonovu odjeću i bojnu opremu. Ekfrazu se i ondje postiže opisivanjem trenutka u koje se kralj odijeva i kao da stoji pred čitateljevim očima:

ἔζετο δ' ὀρθωθείς, μαλακὸν δ' ἔνδυνε
χιτῶνα

καλὸν νηγάτεον, περὶ δὲ μέγα βάλλετο
φάρος·

ποσσί δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ
πέδιλα,

ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος
ἀργυρόηλον·

εἴλετο δὲ σκῆπτρον πατρῷον ἄφθιτον
αἰεὶ

σὺν τῷ ἔβη κατὰ νῆας Ἀχαιῶν
χαλκοχιτῶνων·

Il. II, 42–47.

*Digne se, sjedne i onda obuče košulju
meku,*

*Košulju sjajnu i krasnu i veliki ogrne
tada*

*Plašt i, na noge b'jele privezavši potplate
krasne,*

*Na pleći svoje mač sa srebrnim klincima
metne,*

*I uzme u ruke još nepropadljivi očinski
skeptar*

*I s njim k mjedenhaljama Ahejcem i k
lađama ode.*

Preveo T. Maretić

Premda ovo nisu najpoznatiji primjeri ekfrazu iz Homerovih spjevova, u njima se nazire opis sličan Ahilejevu štitu u osamnaestom pjevanju *Ilijade*. Najkraće rečeno, slikarski ili kiparski likovni izričaj ograničen je na uprizorenje jednog vremenskog odsječka, pa umjetnik mora izabrati onaj koji će prikladno stajati iza prethodnog a prije sljedećeg trenutka.

Ekfrazu i Homer

Opis Ahilejeva štita u *Ilijadi* zacijelo je najcitiranija ekfrazu u epskoj književnosti Zapada (usp. XVIII, 478–608). Dakako, to nije jedini primjer homerske ekfrazu. Uz golem broj kratkih opisa predmeta koji obuhvaćaju dvije ili tri riječi – poput ποικίλος πέπλος (šarena haljina Atenina, *Il. V, 735*) – Homer se koristi ekfrazom još najmanje osam puta, od čega u *Ilijadi* šest, a u *Odiseji* barem triput.³¹

Prvi primjer je opis Heleninog ogrtača iz trećeg pjevanja *Ilijade* (III, 125–128):

τὴν δ' εὔρ' ἐν μεγάρῳ· ἦ δὲ μέγαν ἰστὸν
ῥφαινε

δίπλακα πορφυρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν
ἀέθλους

*Helenu Irida nađe gdje u sobi veliko
tkanje*

*Porfirno dvostruko tka i u njega utkiva
borbe,*

³¹ Uz ovih osam, neki autori ekfrazom smatraju i opis Agamemnonovog žezla iz drugoga pjevanja *Ilijade* (101–108). Ovdje je ipak izostavljen budući da Homer ni jednom riječju ne opisuje predmet kao takav, već samo donosi kronologiju vlasništva nad njime.

Τρώων θ' ἰπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν
χαλκοχιτώνων,
οὓς ἔθεν εἵνεκ' ἔπασχον ὑπ' Ἄρηος
παλαμάων·
Il. III, 125–128

Što ih konjokrate Trojci, mjedenhalje što
ih Ahejci
*Od šaka Aresovih pretrpješe zbog nje do
sada.*
Preveo T. Maretić

Irida dolazi k Heleni s molbom da uoči Menelajeva i Parisova dvoboja izađe na beme i pokaže Prijamu grčke junake pod Trojom. Već ovdje nazire se Homerov način opisivanja. Kao što je protumačio Lessing, pjesnik ne opisuje predmet nabrajajući što se sve nalazi na njemu, već ga stavlja u širi okvir i izlaže niz prizora.³² Irida, dakle, ulazi u sobu i dok vidimo kraljicu u tkanju, kao proizvod njezina rada ukazuju se prizori iz trojanskog rata. Predmet ekfrazе je δίπλαξ πορφυρέη (grimizni plašt). Homer navodi ovaj izraz još jednom u *Ilijadi* (XXII, 440–441) i *Odiseji* (XIX, 241–242), dok će Apolonije Rođanin mnogo kasnije oko toga motiva razviti najpoznatiju ekfrazu vlastita epа (I, 722). Mada izostaju detaljne scene, čitatelj pretpostavlja da će Helena nakon povratka u sobu satkati prizore dvoboja kojemu je upravo svjedočila.

Druga ekfrazа je opis Agamemnonova oklopa (*Il.* XI, 24–28):

τοῦ δ' ἦτοι δέκα οἴμοι ἔσαν μέλανος
κῦάνοιο,
δώδεκα δὲ χρυσοῖο καὶ εἴκοσι κασσιτέροιο·
κῦάνοιο δὲ δράκοντες ὀρωρέχατο προτὶ
δειρήν
τρεις ἑκάτερθ' ἴρισσιν εἰοικότες, ἅς τε
Κρονίων
ἐν νέφεϊ στήριξε, τέρας μερόπων
ἀνθρώπων.
Il. XI, 24–28.

*Deset od nada crnog na oklopu prutaka
bješe,
Dvanaest od zlata bješe, od kositera pak
dvaest;
Prema vratu su po tri sa strane svake se
zmaja
Plavkasta dizala uvis na duge nalični one,
Što ih Zeus u oblaku na znamenje ljudima
meće.*
Preveo T. Maretić

Stihovi koji neposredno prethode opisu javljaju da je ciparski vladar Kinira darovao Agamemnonu oklop kao zalag gostinskog prijateljstva. Ni ovdje predmet ekfrazе nije izdvojeni objekt koji služi kao ekskurs u pripovijedanju, već je pripovjedač uključio opis oklopa u cjelinu kako bi ilustrirao sve dijelove Agamemnonove vojničke opreme. Ahejski vođa najprije stavlja nazuvke (grč. κνημίδας πρῶτα ἔθηκε; *Il.* XI, 17), pričvršćuje ih srebrnim kopčama (ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις; XI, 18), navlači oklop, na rame stavlja bogato ukrašeni mač (ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος; XI, 29–31), na glavu kacigu s krijestom (κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο, ...δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν; XI, 41–42) i naposljetku se oruža oštrim mjedenim ko-

³² Lessing 1990.

pljima (δοῦρε δὺω κεκορυθμένα χαλκῷ ὀξέα; XI, 43–44). Usred popisa pjesnik umeće još jednu ekfrazu, ovako opisujući Agamemnonov štit:

ἄν δ' ἔλετ' ἀμφιβρότην πολυδαίδαλον
 ἀσπίδα θοῦριν
 καλὴν, ἣν πέρι μὲν κύκλοι δέκα χάλκεοι
 ἦσαν,
 ἐν δέ οἱ ὀμφαλοὶ ἦσαν ἑξήκοσι
 κασσιτέροιο
 λευκοί, ἐν δὲ μέσοισιν ἔην μέλανος
 κύναιο.
 τῆ δ' ἐπὶ μὲν Γοργῷ βλοσυρῶπις
 ἔστεφάνωτο
 δεινὸν δερκομένη, περὶ δὲ Δεῖμός τε
 Φόβος τε.
 τῆς δ' ἐξ ἀργύρεος τελαμῶν ἦν· αὐτὰρ
 ἐπ' αὐτοῦ
 κύναιος ἐλέλικτο δράκων, κεφαλαὶ δὲ οἱ
 ἦσαν
 τρεῖς ἀμφιστρεφέες ἐνὸς ἀυχένος
 ἐκπεφυῖαι.

Il. XI, 32–40.

...*Tad Agamemnon*
Vrlo umjetan, štit i nasrtljiv, obranu
ljudsku,
Uzme, a mjedenijeh obruča bijaše deset
Okolo štita, a dvaest od kositera na
njemu
Bijelih kvrga, a jedna usred drugih od
nada crnog.
Mrkogleđa je Gorga u zavoju također
bila
Gledajuć strašno, a Dimos i Fobos bjehu
oko nje.
Remen na štitu bješe od srebra, i
plavkasta zmija
Motala se po njemu, a tri su glave u
zmije
Na dvije gledale strane iz jednog iz-
rastavši vrata.

Preveo T. Maretić

Homer ovdje prvi put ispunjava zahtjev kasnijih retoričara da se ekfrazom mora postići zornost (ἐνάργεια). U svega nekoliko stihova ikonografija Agamemnonova štita oslikava se tako zorno da suvremeni čitatelj može predočiti Atrejevićev lik i pojedinih vojne opreme.³³ Razabire se niz materijala (zlato, srebro, mjed, kositar, konjska dlaka), boja (zlatna, srebrna, plava, bijela) i nijansi, te pred očima imamo ljepotu onodobnog umjetničkog obrta. Povrh toga, čitatelj će kudikamo lakše zamisliti Agamemnonov nego Ahilejev štit. Razlog bi valjalo tražiti u činjenici da se ovaj štit opisuje od ruba prema središnjem dijelu, dakle obrnutim redoslijedom nego Ahilejev. Štit je podijeljen na deset obruča od mjedi (33), nakon čega slijedi dvadeset ispupčenja od bijelog kositra s umetnutim slojem zagasitoplavog emajla (34). Gorgona na središnjem dijelu štita te na Ateninoj egidi (Il. V, 741–742), najraniji je takav primjer u grčkoj književnosti. Dim pak i Fob podsjećaju na prizore s ranoarhajskih brončanih štita iz kretske pećine Ide.³⁴ Jedan od njih ima koncentrično raspoređene ukrase oko neke vrste životinjske nakazne maske s divljim zvijerima koje personificiraju mitološka bića. Suvišno je napominjati da ovi detalji služe stvaranju predodžbe o Agamemnonovu bogatstvu i društvenom položaju brončanodobnog vladara.

Još poznatija homerska ekfrazu jest netom spomenut prikaz Atene u vojnoj opremi (Il. V, 738–744):

³³ Barolsky 2009, 22.

ἀμφὶ δ' ἄρ' ὅμοισιν βάλετ' αἰγίδα
 θυσσανόεσσαν
 δεινὴν, ἣν περι μὲν πάντη Φόβος
 ἔστεφάνωται,
 ἐν δ' Ἔρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρυόεσσα
 Ἰωκή,
 ἐν δέ τε Γοργεῖη κεφαλὴ δεινοῖο
 πελώρου
 δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Διὸς τέρας
 αἰγιόχοιο.
 κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο
 τετραφάληρον
 χρυσεῖην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσο
 ἄραρυϊαν·
 II, V, 738–744.

*Zatim na pleći baci Atena egidu
 strašnu,
 Kite se spuštaju s nje, a nanizala se oko
 nje
 Bježan, i svađa ratna i obrana i juriš
 grozni,
 Na njoj je glava Gorge grdosije stra-
 hotne one
 (Strašno i užasno to egidonoše Zeusa
 je čudo).
 Na glavu kacigu sa dva branika, sa
 četiri lučca
 Zlatnu metne, a na njoj pješaci su iz sto
 gradova.
 Preveo T. Maretić*

Tehnika opisivanja ovdje ne slijedi pravilo o nizanju prizora, već smjesta – kao na slici – vidimo Atenu u vojnoj opremi. Treba napomenuti da je Homer već ranije jezgrovito opisao Atenin štit tvrdeći da je načinjen od suhoga zlata i da s njega visi tristo skupocjenih kitica (*Il. II, 447–450*). Na razmjerno maloj površini egide nalaze se četiri mitološka bića s Gorgonom u sredini, što je nagovještaj Ahilejeva štita s golemim brojem likova. Zanimljiva je i hiperbola o pješacima iz stotinu gradova u posljednjem stihu ulomka. Particip glagola ἀραρίσκω ovdje bi trebao naglasiti da je kaciga bila dovoljno velika da se na njoj prikaže velik broj vojnika – figura posve jednaka onoj o tristo kitica iz drugog pjevanja.

Konačno, ekfrazna iz osamnaestog pjevanja *Ilijade* najpoznatija je u klasičnoj književnosti. Više od stotinu stihova dug opis Ahilejeva štita opće je mjesto u proučavanju književne ekfrazne (*Il. XVIII, 478–608*):

Ποίει δὲ πρῶτιστα σάκος μέγα τε
 στιβαρόν τε
 πάντοσε δαιδάλλων, περι δ' ἄντυγα βάλλε
 φαεινὴν
 τρίπλακα μαρμαρέην, ἐκ δ' ἀργύρεον
 τελαμῶνα.
 πέντε δ' ἄρ' αὐτοῦ ἔσαν σάκεος πτύχες·
 αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
 ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίησι
 πραπίδεσσι.
 Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ
 θάλασσαν,

*Najprije težak štit i veliki načini kiteć
 Svuda, okolo njega povučē presjajan
 obod
 Blistav i stostruk, a zatim od srebra remen
 dodade.
 Ploča bilo je pet na štitu, na kojemu
 Hefest
 Činiti počē umom, vještinom umještva
 mnoga.
 Najprije načini zemlju, nebesa načini,
 more*

ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα σελήνην τε
 πλήθουσας,
 ἐν δὲ τὰ τεύρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸς
 ἔστεφάνωται,
 Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε τό τε σθένος
 Ὠρίωνος
 Ἄρκτόν θ', ἦν καὶ Ἄμαξαν ἐπικλησιν
 καλέουσιν,
 ἦ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα
 δοκεύει,
 οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.
 Ἐν δὲ δῦω ποιήσε πόλεις μερόπων
 ἀνθρώπων
 καλὰς, ἐν τῇ μὲν ῥα γάμοι τ' ἔσαν
 εἰλαπίνας τε,
 νύμφας δ' ἐκ θαλάμων δαΐδων ὑπο
 λαμπομενάων
 ἠγίνεον ἀνὰ ἄστῳ, πολλὸς δ' ὑμέναιος
 ὀρώρει·
 κοῦροι δ' ὀρχηστῆρες ἐδίνεον, ἐν δ' ἄρα
 τοῖσιν
 αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοῆν ἔχον· αἶ δὲ
 γυναῖκες
 ἰστάμεναι θαύμαζον ἐπὶ προθύροισιν
 ἐκάστη.
 λαοὶ δ' εἰν ἀγορῇ ἔσαν ἀθρόοι· ἔνθα δὲ
 νεῖκος
 ὠρώρει, δύο δ' ἄνδρες ἐνεΐκεον εἵνεκα
 ποινηῆς
 ἀνδρὸς ἀποφθιμένου· ὃ μὲν εὐχέτο πάντ'
 ἀποδοῦναι
 δῆμῳ πιφαύσκων, ὃ δ' ἀναίνετο μηδὲν
 ἐλέσθαι·
 ἄμφω δ' ἰέσθην ἐπὶ ἴστορι πείρα
 ἐλέσθαι.
 λαοὶ δ' ἀμφοτέροισιν ἐπήπυον ἀμφίς
 ἄρωγί·
 κήρυκες δ' ἄρα λαὸν ἐρήτυον· οἱ δὲ
 γέροντες
 εἶατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις ἱερῶ ἐνὶ
 κύκλῳ,

*I Sunce neumorno i Mjesec načini puni,
 Zatim zvijezde sve po nebesima prosute
 ćjelim,
 Snažnoga Orionu, Plejade, i ktome
 Hijade,
 Medvjeda, kog još zovu i Kola, koji
 se vrti
 Na mjestu sveđ, Orionu neprestano
 motri,
 Od svih se zv'ezda on u Okeanu ne kupu
 nikad.
 Zatim načini dva na štitu lijepa grada
 Smrtnih ljudi, te gozbe i svadbe bjehu
 u jednom;
 Svati vođahu mlade iz njihovih soba
 po gradu
 Uz svjetlost zublji, i pjesme svatovske
 se oriše mnoge:
 U kolu igrajući okretali su se momci.
 Svirala, forminga mnogo se tu razlijegala
 jeka,
 Žene se čuđahu svaka kod kapije svoje
 stojeći.
 Mnoštvo naroda bješe u skupštini;
 tu se je svađa
 Rodila: prela se čovjeka dva krvarine
 radi
 Za ubijenog nekog; govorio ljudima
 jedan,
 Da je isplatio sve, a drugi porico
 primitak;
 Oba željahu oni pred obranim prekinut
 sucem
 Raspru, a narod je jednom i drugome viko
 potažuć.
 Narod su mirili ondje glasnici, starješine pak su
 Sjedile na glatku svaki kamenu u svetome krugu
 Skeptre glasnogrlih držec glasnika u rukama
 svojim,*

σκήπτρα δὲ κηρύκων ἐν χέρσῃ ἔχον
 ἡεροφώνων·
 τοῖσιν ἔπειτ' ἠίσσον, ἀμοιβηδὶς δὲ
 δίκαιον.
 κείτο δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δὴ χρυσοῖο
 τάλαντα,
 τῷ δόμεν δὲ μετὰ τοῖσι δίκην ἰθύντατα
 εἴποι.
 Τὴν δ' ἐτέρην πόλιν ἀμφὶ δὴ στρατοὶ
 ἦατο λαῶν
 τεύχεσι λαμπόμενοι· δίχα δὲ σφίσις ἦνδανε
 βουλή,
 ἢ διαπραθέειν ἢ ἀνδιχα πάντα δάσασθαι
 κτήσιν ὄσσην πτολίεθρον ἐπήρατον ἐντὸς
 ἔεργεν·
 οἱ δ' οὐ πω πείθοντο, λόχῳ δ'
 ὑπεθωρήσοντο.
 τεῖχος μὲν ῥ' ἄλοχοί τε φίλαι καὶ νήπια
 τέκνα
 ῥύατ' ἐφεσταότες, μετὰ δ' ἀνέρες οὐς ἔχε
 γῆρας·
 οἱ δ' ἴσαν· ἦρχε δ' ἄρα σφιν Ἄρης καὶ
 Παλλὰς Ἀθήνη
 ἄμφω χρυσεῖω, χρύσεια δὲ εἴματα
 ἔσθην,
 καλῶ καὶ μεγάλῳ σὺν τεύχεσιν, ὥς τε θεῶ
 περ
 ἀμφὶς ἀριζήλω· λαοὶ δ' ὑπολιζονες ἦσαν.
 οἱ δ' ὅτε δὴ ῥ' ἴκανον ὄθι σφίσις εἶκε
 λοχῆσαι
 ἐν ποταμῷ, ὄθι τ' ἀρδμὸς ἔην πάντεσσι
 βοτοῖσιν,
 ἔνθ' ἄρα τοὶ γ' ἴζοντ' εἰλυμένοι αἶθοπι
 χαλκῷ.
 τοῖσι δ' ἔπειτ' ἀπάνευθε δὴ σκοποὶ εἶατο
 λαῶν
 δέγμενοι ὁππότε μῆλα ἰδοίαιτο καὶ ἔλικας
 βοῦς.
 οἱ δὲ τάχα προγένοντο, δὴ δ' ἄμ' ἔποντο
 νομῆς

*S njima se dizahu svi i redom zborahu
 pravdu.*
*Zlatna talenta dva u srijedi med njima
 bjehu,*
*Da budu onom, tko pravdu među njima
 najbolje rekne.*
*Okolo drugoga grada u oružju sjajući
 vojske*
*Ležahu dvije, a miso u duši im dvostruka
 bješe:*
Ili razoriti grad il' nadvoje sve podijelit,
*Što god mileni grad imaća u sebi
 imade.*
*Ali ih ne slušahu unutra, već zasjedu
 tajno*
*Spremahu. Mile žene i djeca luda
 na zidu*
*Stajahu braneći njega i slabi stajahu
 starci;*
*Iz grada iziđu oni, a Ares i Palada
 bjehu*
*Pred njima, oboje zlatni, i haljine na
 njima zlatne,*
*Krasni, veliki bjehu u oružju, kakono
 bozi,*
Jasni veoma, a ljudi iza njih bijahu manji.
*Kada već do mjesta dođu, gdje zasjedu
 htješe učinit,*
*K potoku, gdje je bio vodopoj čitavoj
 stoci,*
*Onda se posade tu odjeveni oružjem
 sjajnim.*
*Uhode ležahu dvije od ljudi podalje
 ondje*
*Čekajuć, kad li će ovce, krivoroga goveda
 vidjet.*
*Stada se pokažu brzo, a dva ih prate
 pastira*
*Veselo svirajuć frulu, ne slutivši pr'jevare
 pritom.*

τερπόμενοι σύριγξι· δόλον δ' οὐ τι
προνόησαν.

οἱ μὲν τὰ προιδόντες ἐπέδραμον, ὦκα δ'
ἔπειτα

τάμνοντ' ἀμφὶ βοῶν ἀγέλας καὶ πῶεα
καλὰ

ἀργεννέων οἰῶν, κτεῖνον δ' ἐπὶ
μηλοβοτῆρας.

οἱ δ' ὡς οὖν ἐπύθοντο πολὺν κέλαδον
παρὰ βουσίν

εἰράων προπάροιθε καθήμενοι, αὐτίκ' ἐφ'
ἵππων

βάντες ἀερσιπόδων μετεκίαθον, αἶψα δ'
ἴκοντο.

στησάμενοι δ' ἐμάχοντο μάχην ποταμοῖο
παρ' ὄχθας,

βάλλον δ' ἀλλήλους χαλκήρεσιν
ἐγχείησιν.

ἐν δ' Ἔρις ἐν δὲ Κυδοιμὸς ὀμίλειον, ἐν δ'
ὀλοῇ Κήρ,

ἄλλον ζῶν ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον
ἄουτον,

ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἔλκε
ποδοῖν·

εἶμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοινεὸν αἵματι
φωτῶν.

ὀμίλειον δ' ὡς τε ζωὴ βροτοὶ ἦδ' ἐμάχοντο,
νεκρούς τ' ἀλλήλων ἔρπον κατατεθνηῶτας.

Ἐν δ' ἐτίθει νεῖδον μαλακὴν πείριαν
ἄρουραν

εὐρείαν τρίπολον· πολλοὶ δ' ἀροτῆρες ἐν
αὐτῇ

ζεύγεα δινεύοντες ἐλάστρεον ἔνθα καὶ
ἔνθα.

οἱ δ' ὀπότε στρέψαντες ἰκοίατο τέλσον
ἀρούρης,

τοῖσι δ' ἔπειτ' ἐν χερσὶ δέπας μελιηδέος
οἴνου

δόσκειν ἀνήρ ἐπιῶν· τοὶ δὲ στρέψασκον
ἀν' ὄγμους,

*Kad njih opaze oni, tad udare, goveda
stada*

*Odmah otimat stanu, ovaca bjelorunih
stada*

*Također otimat počnu i čobane stanu
ubijati;*

*Al' kad veliku buku kod goveda začuju
oni*

*Drugi, pred zbornim mjestom što sjedahu,
odmah na konje*

*Skočiv poskokljive pođu u potjeru i stignu
brzo.*

*Stanuvši u red kraj r'jeka uz obale počnu se
boriti,*

*Mjedena koplja od jednih polete k drugima
odmah;*

*Svađa i vreva bojna i pogubna nađe
se Kera*

*Istom ranjena jednog držeći, jednoga
jošte*

*Neranjena, a jednog već mrtva za noge
vukuć*

*Po bici: crven joj plašt na ramenima od krvi
ljudske*

*Bješe. A borci bjehu ko živi bijući bojak,
Jedni od drugih svoje odvlačili su mrtvace.*

*Načini plodnu njivu i ornicu buhavnu
zatim*

*Široku, trojačenu; orača bilo je
mnoštvo*

*Tu i okretalo jarme te gonilo amo
i tamo,*

*Kad bi okrenuli već i na kraj kada
bi došli,*

*Onda bi k njima čovjek pristupo i medenog,
slatkog*

*Vina im davao vrč, te okretali bi duž
brazda*

*Opet hoteći na kraj da dođu prostrane
njive;*

ἰέμενοι νειοῖο βαθείης τέλσον
 ἰκέσθαι.
 ἦ δὲ μελαίνετ' ὀπισθεν, ἀρηρομένη δὲ
 ἐψέκει,
 χρυσεῖα περ εὐῶσα· τὸ δὴ περι θαῦμα
 τέτυκτο.
 Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βασιλῆϊον· ἔνθα δ'
 ἔριθοι
 ἦμων ὀξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες.
 δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτριμα
 πίπτον ἔραζε,
 ἄλλα δ' ἀμαλλοδετήρες ἐν ἔλληδαοῖσι
 δέοντο.
 τρεῖς δ' ἄρ' ἀμαλλοδετήρες ἐφέστασαν·
 αὐτὰρ ὀπισθε
 παῖδες δραγμαύοντες ἐν ἀγκαλίδεσσι
 φέροντες
 ἀσπερχές παρέχον· βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι
 σιωπῇ
 σκῆπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου
 γηθόσυνος κῆρ.
 κήρυκες δ' ἀπάνευθεν ὑπὸ δρυὶ δαῖτα
 πένοντο,
 βοῦν δ' ἱερεύσαντες μέγαν ἄμφεπον· αἶ δὲ
 γυναῖκες
 δεῖπνον ἐρίθοισιν λεύκ' ἄλφιτα πολλὰ
 πάλυνον.
 Ἐν δ' ἐτίθει σταφυλῆσι μέγα βρίθουσαν
 ἄλωην
 καλὴν χρυσεῖην· μέλανες δ' ἀνὰ βότρυες
 ἦσαν,
 ἐστήκει δὲ κάμαξι διαμπερὲς ἀργυρέησιν.
 ἀμφὶ δὲ κυανέην κάπετον, περὶ δ' ἔρκος
 ἔλασσε
 κασσιτέρου· μία δ' οἷη ἀταρπιτὸς ἦεν ἐπ'
 αὐτήν,
 τῇ νίσοντο φορῆες ὅτε τρυγόμεν ἄλωην.
 παρθενικαὶ δὲ καὶ ἡῖθεοι ἀταλὰ
 φρονέοντες
 πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιδέα
 καρπόν.

*Ona se crnjaše ostrag i nalik na oranu
 bješe,
 Ako i bijaše zlatna, - divota doista
 bješe.
 Onda načini polje i visoki usjev
 na njemu,
 Tu su žetvari želi držeći srpove oštre,
 Na zemlju rukoveti po brazdama padahu
 guste
 Jedne, a druge vezači povr'jeslima vezahu
 slamnim;
 Tri su bila vezača, a ostrag su bili
 dječaci
 Kupeći rukoveti, u ruku ih noseć
 i hitro
 Onima ih dodajuć. Med žetvari stajaše
 šuteć
 Kralj se skeptrom u ruci na brazdi radosna
 srca.
 A podaleko pod hrastom glasnici spremahu
 jela
 Velikog zaklavši vola i uza nj se baveć, a
 žene
 Sipahu bijelo brašno i ljudima pravljahu
 ručak.
 Onda vinograd krasan i zlatan grozdova
 prepun
 Načini Hefest, te sve se po njemu crnjahu
 grozdi,
 A na srebrnom kolju uzvijale su se loze.
 Na obje strane jamu od čelika načini
 Hefest,
 Okolo plot od cina, a staza jedna
 je bila,
 Jedina, kojom su išli berači trgajuć grožđe.
 Djevojke nošahu mlade i nestašni momci
 pored njih
 Slatko medeno grožđe u košarama pleten-
 im.
 A u sredini je dječak među njima udaro
 svima*

τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι
 λιγείη
 ἱμερόεν κιθάριζε, λίνον δ' ὑπὸ καλὸν
 ἄειδε
 λεπταλέη φωνῆ· τοὶ δὲ ῥήσοντες
 ἄμαρτῆ
 μολπῆ τ' ἰυγμῶ τε ποσὶ σκαίροντες
 ἔποντο.
 Ἐν δ' ἀγέλην ποιήσε βοῶν ὀρθοκραράων·
 αἱ δὲ βόες χρυσοῖο τετεύχато κασσιτέρου
 τε,
 μυκηθμῶ δ' ἀπὸ κόπρου ἐπεσσεύοντο
 νομὸν δὲ
 πὰρ ποταμὸν κελάδοντα, παρὰ ῥοδανὸν
 δονακῆα.
 χρύσειοι δὲ νομῆες ἄμ' ἐστιχόωντο βόεσσι
 τέσσαρες, ἐννέα δὲ σφι κύνες πόδας ἄργοι
 ἔποντο.
 σμερδαλέω δὲ λέοντε δύ' ἐν πρώτῃσι
 βόεσσι
 ταῦρον ἐρύγμηλον ἐχέτην· ὁ δὲ μακρὰ
 μεμυκῶς
 ἔλκετο· τὸν δὲ κύνες μετεκίαθον ἠδ'
 αἰζηοί.
 τῷ μὲν ἀναρρηξάντε βοὸς μέγαλοιο
 βοείην
 ἔγκατα καὶ μέλαν αἷμα λαφύσσετον· οἱ δὲ
 νομῆες
 αὐτῶς ἐνδίσσαν ταχέας κύνας ὀτρύνοντες,
 οἱ δ' ἦτοι δακέειν μὲν ἀπετρωπῶντο
 λεόντων,
 ἰστάμενοι δὲ μάλ' ἐγγὺς ὑλάκτεον ἐκ τ'
 ἀλέοντο.
 Ἐν δὲ νομὸν ποιήσε περικλυτὸς
 ἀμφιγυήεις
 ἐν καλῇ βήσση μέγαν οἰῶν
 ἀργεννάων,
 σταθμούς τε κλισίας τε κατηρεφέας ἰδὲ
 σηκούς.
 Ἐν δὲ χορὸν ποικίλλε περικλυτὸς
 ἀμφιγυήεις,

*Ljupko u formingu zvonku i pjesmu Linovu
 milu
 Pjevao nježnim glasom, a oni po njegovoj
 pjesmi
 Igrajuć, kličuć, ijučuć i skakučuć praćahu
 njega.
 Onda izradi stado ravnorogih govoda Hefest.
 Od zlata načinjena i kalaja govoda
 bjehu;
 Uzduž žubor-rijeke iz obora išla su
 mučuć
 Na pašu govoda ta pored rita, štono
 se njiše.
 Četiri s govodima pastira zlatna su išla,
 A sa pastirima devet bronzonogih idaše
 pasa.
 Na prva govoda dva strahovita lava
 navaliv
 Zgrabe rikača bika i vući ga stanu,
 a bik je
 Rikao glasno, te psi i momci ka biku
 polete.
 Lavovi raspore kožu na velikom biku te
 krvcu
 Crnu i utrobu stanu ispijati; zalud
 pastiri
 Vrkahu brze pse na lavove, a psi ih ugrist
 Hoće, al' svaki put odskakuju, laju
 doduše
 Vrlo blizu stojeći, al' opet se čuvaju
 dobro.
 Pašnjak izdjelja tad rukotvorac slavni u
 dolu
 Krasnome, - pašnjak je pun bjelorunih bio
 ovaca;
 Načini kolibe ondje pokrivenne, obore,
 staje.
 Onda preslavni još rukotvorac izdjelja
 kolo
 Slično onome kolu, što u Knosu, širokom
 gradu,*

τῷ ἴκελον οἶόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ
 εὐρείη
 Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ
 Ἀριάδνῃ.
 ἔνθα μὲν ἤϊθιοι καὶ παρθένοι
 ἀλφεισίβοιαι
 ὄρχευντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας
 ἔχοντες.
 τῶν δ' αἶ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἱ δὲ
 χιτῶνας
 εἶατ' ἐϋνήτους, ἦκα στίλβοντας
 ἐλαίῳ·
 καὶ ῥ' αἶ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ
 μαχαίρας
 εἶχον χρυσεῖας ἐξ ἀργυρέων
 τελαμώνων.
 οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι
 πόδεσσι
 ῥεῖα μάλ', ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν
 παλάμῃσιν
 ἐζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἶ κε
 θέησιν·
 ἄλλοτε δ' αὖ θρέξασκον ἐπὶ στίχας
 ἀλλήλοισι.
 πολλὸς δ' ἱμερόεντα χορὸν περιστάθ'
 ὄμιλος τερπόμενοι·
 δοιῷ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοῦς
 μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνεον κατὰ
 μέσσους.
 Ἐν δ' ἐτίθει ποταμοῖο μέγα σθένος
 Ὠκεανοῖο
 ἄντυγα πὰρ πυμάτων σάκεος πύκα
 ποιητοῖο.
 Il. XVIII, 478–608.

*Nekada Arijadni ljepokosoj načini
 Dedal.
 Rukama tu se držeći za članke igrahu
 momci,
 Igrahu djevojke tu, što kući goveda
 stječu.
 Haljine imahu tanke od platna one, a
 momci
 Košulje satkane krasno, na kojima od ulja
 žice
 Malo se sjahu, a djeve na glavi trakove
 krasne
 Imahu, a zlatne mače o srebrnom remenju
 momci.
 Sada su skakali momci i djevojke nogama
 vještīm
 Lagano vrlo, ko lončar kad točak sjedeć uz
 njega
 Rukama svojim drži i ogleda, neće li
 letjet;
 A sad su jedni k drugim po redu trčali
 opet.
 Okolo ljupkog se kola nanizalo naroda
 mnogo
 Veseloga, i njima božanski cilićuč pjevač
 Pjevaše pjesme, a dva među njima bjehu
 igrača,
 Pjevač začinjaše, a oni se vičaju sred
 njih.
 Onda veliku silnu okeansku načini
 vodu
 S kraja uz obod štita, što čvrsto bijaše
 složen.
 Preveo T. Maretić*

Dok najveći grčki junak oplakuje Patrokla i čeka dvoboj s Hektorom, pjesnik usporava pripovijedanje i umeće opis. Na presudnom mjestu za obrat epske radnje, ovaj opis – riječima filologa Taplina – izgleda poput zatišja pred buru.³⁵ Borba koja traje još od jedanaestog pjevanja napokon se privodi kraju (Il. XVIII, 234–241), Ahilej je čvrsto odlučio vratiti se na bojno polje (XVIII, 78–126), dok njegova majka Tetida

³⁴ Lorimer 1929, 157–158; Wace, Stubbings 1963, 513.

³⁵ Taplin 1980, 1.

obećaje sinu novo oružje i odlazi k Hefestu (XVIII, 369–467). Priredivši sve za izradu oružja, božanski kovač stvara „velik i težak štit” s pet ploča: s dvije od mjedi, dvije od kositra te jednom od zlata (*Il. XX*, 271–272). Već na prvi pogled očito je da nema strašnih bića kao na drugim homerskim štitovima. Naprotiv, prizori iz svakodnevice zauzimaju gotovo čitavu površinu bojne naprave. Osim toga, ova ekfrazna razlikuje se od prethodnih po opsegu i dubini opisa. Ranije ekfrazne služile su kao kratki prijelazi s jednog na drugi pripovjedni dio, pa su ulomci *grosso modo* obuhvaćali tek nekoliko stihova. No ovih 130 heksametara u punom smislu predstavlja ono što ekfrazna uistinu jest: rječit opis umjetničkog predmeta. Zacijelo je ta neobična opširnost navela aleksandrinca Zenodota da u kritičkom izdanju *Ilijade* izbacii ovaj odsječak iz homerskog korpusa.³⁶

U prošlosti je prevladavalo mišljenje da su ploče (πτύχες) bile položene jedna na drugu kao koncentrični krugovi: najveća na dnu, a najmanja na vrhu.³⁷ Treba, međutim, imati na umu da junačko pjesništvo za štit rabi dva termina: ἀσπίς i σάκος. Prvi je obično pupčast (ὀμφαλόεσσα: *Il. IV*, 448) i svuda jednak (πάντοσε ἴσην: *Il. III*, 347), a drugi težak i velik (μέγα τε στιβαρόν τε: *Il. XVIII*, 478), sedmokožni (ἑπταβόειον: *Il. VII*, 245) ili poput tornja (ἢτε πύργος: *Il. VII*, 219). Sintagma ἀσπίδα πάντοσε ἴσην upućuje da je samo ta vrsta štita okruglog oblika.³⁸ Premda Homer ovdje rabi termin σάκος, obično se tumači da je Hefest izradio okrugli štit. Izgleda da je bilo lakše slijediti unaprijed zadanu premisu da su ploče bile koncentrično raspoređene – pa je prema tome štit morao imati okrugli oblik – nego slijediti Lessingovu napomenu o tome da je čitava ekfrazna samo prikaz Hefestove izrade štita, ne i skica gotovog proizvoda.³⁹ Kako god bilo, pretpostavka o koncentrično postavljenim pločama i sukladno tome, tzv. centrifugalnom slijedu likova i prizora temelji se na Homerovoj napomeni da su posljednji prizori bili prikazani uz obod štita. Prema Homerovim riječima σάκος πάντοσε δεδαιδαλμένον (*XVIII*, 479), Lessing je smatrao da se ukras morao nalaziti i na udubljenoj strani štita.⁴⁰ Naime, umjetnici vrlo često ni taj dio ne bi ostavljali neukrašenim.⁴¹

Ekfrazna započinje slikanjem prizora sa pojedinih ploča. Najprije se opisuje Hefestov nebeski svod (*XVIII*, 483–489), zatim život u gradu (490–540), seoski prizori (541–572) i pastoralne scene (573–606). U tematskom smislu prizori se dijele na kozmološke (18, 483–489; 607–608) i zemaljske scene (490–606). Iako se na početku navodi

³⁶ Naišavši na dijelove Homerovih epova koje bi smatrao kasnijim interpolacijama, Zenodot ih je obično ostavljao u cjelini epa, uz oznaku na marginama kojom bi osporio autentičnost dotičnog mjesta. Budući da nije pisao komentar, nisu nam poznati razlozi takvih Zenodotovih uredničkih odluka (Kennedy 1989, 206).

³⁷ *Ibid.*, 5.

³⁸ Wace, Stubbings, 1963, 510.

³⁹ Lessing 1990, 135.

⁴⁰ *Ibid.*, 138.

⁴¹ O tome v. Plinijev opis Atenina kipa sa štitom, Fidijino djelo (*Plin. NH*, XXXVI, 4).

da je Hefest u srednjem krugu uobličio zemlju, nebo i more, u ostalih šest stihova opisuju se samo nebeski prizori: Sunce, Mjesec i nebeske konstelacije trebali bi istaknuti junaštvo vlasnika štita.⁴² Poznavatelji antičke književnosti prisjetit će se da je Homer često uspoređivao junake i njihovo oružje s nebeskim tijelima: plamen s Diomedove kacige nalik je ljetnoj zvijezdi (grč. ἀστήρ ὀπωρινός, *Il.* V, 5), Paris je kao Sunce (ὥς τῷ ἠλέκτωρ, *Il.* VI, 513), a Hektorov štit blista poput Pasje zvijezde (οὐλιος ἀστήρ, *Il.* XI, 62). I literarni prikaz nebeskih tijela na štitovima nailazi ima usporednih primjera u grčko-rimskoj umjetnosti: zvijezde sa štitova giganata na Zeusovom oltaru iz Pergama (2. st. pr. Kr) ili pompejanske freske Vulkanove kovačnice (1. st. kršć. ere).⁴³

Opis druge ploče s Ahilejeva štita zauzima najveći dio ekfrazе (490–540). Hefest ondje prikazuje „dva lijepa grada smrtnih ljudi”. Prvi grad sadržava scenu svadbenih svečanosti i prizor parničenja zbog odštete za ubijenog čovjeka (490–508). Drugi grad nalazi se pod opsadom: stanovnici napuštaju gradske zidine, napadaju iz zasjede protivničku vojsku koja u okolici napasa stado, dolazi do bespoštedne borbe (509–540). Napadači pritom vjerojatno predstavlja Ahejce koji već devet godina ustraju u opsadi Troje, pljačkajući pritom okolice zbog pribavljanja živeža. S druge strane, svadba i mirnodopske okolnosti aludiraju na život u prijateljskoj Troji. Sukobljeni pak dvojac koji raspravlja treba li se smrt naplatiti otkupninom ili krvnom osvetom podsjeća na raniji prizor gdje Agamemnon nudi otkupninu Ahileju. Agamemnonov glasnik obraća se Ahileju govoreći da, čim uzme krvninu za smrt brata ili sina, čovjek mora odustati od osвете jer je postignuta zadovoljština (*Il.* IX, 630–640).

Na trećoj ploči Hefest je uprizorio život na selu (541–572) s plodnom njivom i oranicama, žeteocima na kraljevu posjedu i berbom vinograda. Suvremeni komentatori obično drže da rustikalne scene prate slijed godišnjih doba: oranje (541–549) simbolizira proljeće, žetva (550–560) ljeto, a berba grožđa (561–566) jesen.⁴⁴ Osim toga, svaka scena završava bržim kretanjem: čovjek okreće brazdu na kraju njive (547), žene sipaju brašno i pripremaju ručak (560), djevojke i mladići radosno plešu na Linovu pjesmu (572).

Četvrta ploča nudi nešto sporiji narativ. Razaznaju se tri prizora: stado govoda, ovce na pašnjaku i ples u kolu. Jedan prizor kao da aludira na kretanje s treće ploče, gdje lavovi nasrću na bikove u ispaši, a psi ih bezuspješno gone (484–486). Nakon iznijansirane scene plesa s velikim brojem sudionika i gledalaca, Hefest na koncu kuje obod štita i prikazuje Ocean.

Filolozi su već u antici proučavali grčke epske ekfrazе. Aristotel je u *Poetici* zabilježio prvi komentar o ekfrazi iz osamnaestog pjevanja *Ilijade*, referirajući se pritom

⁴² Hardie 1985, 12.

⁴³ Cf. Chase 1902; Weinstock 1971.

⁴⁴ Heffernan 1993, 21.

na raspored ploča s Ahilejeva štita (1461, a1). U helenističko pak doba prevladalo je alegorijsko tumačenje, u čemu su prednjačili retoričar Heraklit (*QH*, XLVIII, 3–5) i filozof Eustatije iz Kapadokije (1154, 23). Hefest je, tumači Eustatije, simbol tzv. demijurškog plamena koji stvara svemir, izrada štita odgovara kozmogoniji, četiri metala od kojih je napravljen štit predstavljaju četiri elementa, dok obod štita simbolizira zodijački krug (*Eust.* 1154–1155).⁴⁵

Mada se često prikazivao na keramičkim vazama arhajskog razdoblja, Ahilejev štit ni na jednoj sačuvanoj posudi ne obuhvaća sve prizore iz Homerove ekfraise. Pokušavajući odgonetnuti izgled Hefestove rukotvorine, neki su se umjetnici dali u izradu predmeta prema epskome predlošku. Zlatno–srebrni odljev Ahilejeva štita, djelo britanskog neoklasicističkog kipara J. Flaxmana jedna je od više ili manje uspješnih kopija.⁴⁶ Ipak, očito je da se Homerove ekfraise ne da precizno vizualizirati.

Homer, kako vidjesmo, niže prizore uklapajući ih u skladnu cjelinu. Obratimo li pozornost na njihov početak, uočiti ćemo da su svi prizori usko povezani s narativom o izradi štita. Svaki prizor počinje glagolom u aoristu ili imperfektu: ἔτευξε (483), ποίησε (490, 573, 587), ἐτίθει (541, 550, 561, 607), ποίκιλλε (590). Time se stvara dojam da čitatelj gotovo može vidjeti Hefesta gdje kuje, oblikuje i raspoređuje likove po površini štita.

Opisujući božansko djelo, pjesnik tako reći oživotvoruje likove. Iz toga slijedi srž Lessingove kritike. Epski pjesnik, ocjenjuje Lessing, ne prikazuje gotov umjetnički predmet, već opisuje postupak njegove izrade.⁴⁷ Prema tome, promatrač ne vidi štit, nego božanskog kovača koji ga oblikuje. Hefest se približava nakovnju držeći čekić i kliješta, pod čijim udarcima grubi metal brzo dobiva oblik ploče. Potom pod njegovim alatom jedna za drugom izlaze slike iz mjedi, da bi se pojavile pred našim očima. Upravo to razlikuje ovaj pjesnički opis od opisa Agamemnonova ili Ajantova štita: oni su prikazani kao gotovi proizvodi, dok Ahilejev štit vidimo u trenutku izradbe (VII, 219–223; XI, 32–37).

Ekfraise o Ahilejevu štitu, prije svega scena sa svađom dvojice muškaraca ili odlomak o opkoljenom gradu – prema nekim kritičarima – oprimjeruje *Ilijadu* u cjelini.⁴⁸ Kao što se u čitavu epu – a osobito oko osamnaestoga pjevanja – provlači motiv otkupnine (koja na kraju podrazumijeva osvetu), tako i Ahilejev štit nije ništa drugo nego naknada za spas (grč. ζῶαργία) što ga hromi bog duguje junakovoj majci Tetidi (XVIII, 407).⁴⁹

⁴⁵ Vodeći se istom alegorijskom metodom, i Aratov skolijast vidi štit kao oponašanje svemira (grč. κόσμου μίμημα). Usp. Hardie 1985, 15.

⁴⁶ The Royal Collection, inv. br. 51266

⁴⁷ Lessing 1990, 135.

⁴⁸ Heffernan 1993, 17.

⁴⁹ *Ibid.*, 17; Naime, prema jednoj verziji mita, Hefesta je spasila morska boginja pošto je uslijed izljeva Herina gnjeva bio bačen s Olimpa.

Drugi klasičan primjer ekfrazе jest opis Nestorova pehara iz *Ilijade*. Opis je zanimljiv zbog dva arheološki posvjedočena vrča od kojih se jedan nekoć ishitreno postovjećivao s epskim peharom. Nevelika ekfrazа ovako ga opisuje (XI, 632–635):

πὰρ δὲ δέπας περικαλλές, ὃ οἴκοθεν ἦγ' ὁ γεραῖός,	<i>Prekrasni postavi kondir, što od kuće bješe ga starac</i>
χρυσείοις ἦλοισι πεπαρμένον· οὐατα δ' αὐτοῦ	<i>Donio; čavlice zlatne po sebi je imao kondir,</i>
τέσσαρ' ἔσαν, δοιαί δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον	<i>Uha je četiri imo, oko svakog po dva go- lupka</i>
χρῦσειαι νεμέθοντο, δύο δ' ὑπὸ πυθμένες ἦσαν.	<i>Kljuvahu zlatna, a dvije odozodo bijahu noge.</i>
Il. XI, 632–635.	Preveo T. Maretić

Opis se u početku povezivao sa zlatnom posudom iz četvrtog groba tipa rova u Miken. Heinrich Schliemann tvrdio je da su netom opisan predmet i ta zlatna posuda jedan te isti pehar, no kasniji arheolozi odbacili su takvo mišljenje. Naime, materijal iz spomenutih grobova potječe iz 16. st. pr. Kr., pa je kronološki jaz između predmeta i opisa prilično velik. Osim toga, mikenski se pehar već na prvi pogled razlikuje od Homerova: manji je i ima dvije ručke oko kojih je oslikana po jedna ptica.⁵⁰ Još jedan pehar pronađen je u grčkoj koloniji Pitekusi u Napuljskom zaljevu. Predmet se datira u geometrijsko razdoblje (sredina 8. st. pr. Kr.) i sadržava zanimljiv natpis na eubejskoj varijanti zapadno–grčkog dijalekta. Tekst natpisa obično se tumači kao humorističan kontrast između legendarnog pehara iz *Ilijade* i jednostavnosti stvarne posude od pečene zemlje.⁵¹

Odiseja nudi najmanje tri opisa umjetničkih predmeta. Primjerice, glavni junak u jedanaestom pjevanju silazi u podzemlje i ondje susreće Herakla. Pjesnik usporava pripovijedanje i umeće kratku ekfrazu. Predmet opisa je zlatni Heraklov remen (*Od.* XI, 609–614):

σμερδαλέος δὲ οἱ ἀμφὶ περὶ στήθεσσιν ἀορτήρ	<i>Strašna prekoramica na prsima stoji Her- aklu,</i>
χρῦσεος ἦν τελαμών, ἴνα θέσκελα ἔργα τέτυκτο,	<i>Remen zlatan je to, a na njemu čudesna djela:</i>
ἄρκτοι τ' ἀγρότεροί τε σύες χαροποί τε λέοντες,	<i>Medvjedi, veprovi divlji i plamenih očiju lavi,</i>
ὑσμῖναι τε μάχαι τε φόνοι τ' ἀνδροκτασίαι τε.	<i>Bitke i borbe i sječe i ljudska krvoprolića.</i>

⁵⁰ Heubeck 1974, 222.

⁵¹ Powell 1991, 163–166; West 1994, 9.

μη τεχνησάμενος μηδ' ἄλλο τι
τεχνήσαιτο,
ὅς κείνον τελαμῶνα εἴη ἐγκάτθετο
τέχνη.

Od. XI, 609–614.

*Poslije remena tog ne izradio nikada
ljepšeg,
Tko god je remen taj vještinom načinio svo-
jom!*

Preveo T. Maretić

Sažet i jezgrovit, opis Heraklova remena predstavlja odmak od ekfrazе iz starijeg epa. Za razliku od svakodnevnih prizora iz osamnaestog pjevanja *Ilijade*, ovdje prevladavaju „bitke i borbe i sječe i ljudska krvoprolića” (Od. XI, 612). Polisindetskim nizom epski pjesnik vješto sažimlje mnoštvo prizora za čiji detaljan opis inače ostajemo uskraćeni. Na djelu je, međutim, samo nagovještaj nizanja motiva u ekfrazi, što će izaći na vidjelo u Pseudo-Hesiodovu opisu Heraklova štita.⁵²

Opis Odisejeve zlatne kopče u devetnaestom pjevanju *Odiseje* zaokružuje niz Homerovih ekfrazа. Po povratku na rodnu Itaku, u razgovoru s Penelopom koja ga još ne prepoznaje, Odisej se lažno predstavlja kao jedan Krećanin. Usput izmišlja da je prije deset godina vidio njezina supruga kad se ovaj zatekao na Kreti kamo ga je nanijela oluja. Domišljat kakav jest, junak pripovijeda Penelopi kako je tobože izgledao:

χλαῖναν πορφυρέην οὐλην ἔχε διος
Ὀδυσσεύς,
διπλῆν· ἐν δ' ἄρα οἱ περόνη χρυσοῖο
τέτυκτο
αὐλοῖσιν διδύμοισι· πάροιθε δὲ δαίδαλον
ἦεν·
ἐν προτέροισι πόδεσσι κύων ἔχε ποικίλον
ἔλλον,
ἄσπαιροντα λάων· τὸ δὲ θαυμάζεσκον
ἅπαντες, ὡς οἱ χρύσειοι ἑόντες ὁ μὲν λάε
νεβρὸν ἀπάγχων,
αὐτὰρ ὁ ἐκφυγέειν μεμαῶς ἦσπαιρε
πόδεσσι.

Od. XIX, 225–231.

*Vunenu crvenu struku Odisej je imao
divni,
Dvogubu; predica zlatna na njegovoj bi-
jaše ruci
S dvojakim cjevčicama, a naprvo umjetni
nakit:
Prednjim nogama pas držeći pjegavo
lane
Ščepo ga, a još se ono praćaka, - i svi se
zlatnim
Zv'jerima diljahu tima, gdje onaj je ščepao
lane
Te ga davi, a ono praćaka se hoteći pobjeć.*

Preveo T. Maretić

Ekfrazа o zlatnoj Odisejevoj kopči zanimljiva je jer izrijeком tvrdi da opisuje umjetnički predmet. Supstantivirani pridjev δαίδαλον podsjeća na particip istoga korijena (δεδαίδαλμένος) koji smo vidjeli u opisu Ahilejeva štita (*Il. XVIII*, 479). Osim toga, ovaj primjer pokazuje da svaka ekfrazа uključuje reakciju čitatelja, bilo da je riječ o čuđenju ili divljenju. Naime, u jednom kasnijem stihu Odisej napominje da su žene ostale u čudu gledajući kopču koju je on sâm onomad nosio na Kreti (*Od. XIX*, 235).

⁵² V. str. 23–28.

Ma kako detaljna, ni ova se ekfrazna ne može poistovjetiti sa stvarnim umjetničkim predmetom: pas koji prednjim nogama grabi lane teško je zamisliv prizor. Spomenimo na koncu i opis Odisejeva i Penelopina bračnog ležaja, posljednju Homerovu ekfrazu (*Od.* XXIII, 181–204): glavni junak od stabla masline umjetnički je oblikovao krevet u njihovoj ložnici (λέχος ἀσκητόν, 189).

Ekfrazna u grčkoj arhajskoj epici

Kad je riječ o Hesiodovoj uporabi ekfrazne, izgleda da smo na klimavijem terenu u odnosu na raniju epiku. Ne samo da nedostaje komparativnog materijala, nego je teško odrediti što uistinu jest a što nije ekfrazna. Uzmimo kao primjer opis stvaranja žene. O tome pripovijedaju oba Heziodova epa, *Postanak bogova* i *Poslovi i dani* (*Theog.* 570–615; *Op.* 60–109). Oba opisa obično se smatraju ekfrazom jer podsjećaju na homerske opise.⁵³ Baš kao u slučaju Ahilejeva štita, i Pandoru je načinio Hefest, ali ne od metala već od zemlje (*Theog.* 571; *Op.* 60–61; 70). U *Teogoniji* boginja Atena ukrašava ženu otmjenom odjećom i biranim nakitom, dok u *Poslovima i danima* Harite i Hore pomažu hromom bogu.

Stihovi iz Heziodova genealoškog epa nedvojben su primjer prave ekfrazne (*Theog.* 578–584). Predmet opisa je Pandorina zlatna kruna. Izradio ju je Hefest, a Atena je stavlja na Pandorinu glavu:

ἀμφὶ δὲ οἱ στεφάνην χρυσέην κεφαλῆφιν
ἔθηκε,

τὴν αὐτὸς ποίησε περικλυτὸς
Ἀμφιγυήεις

ἀσκήσας παλάμησι, χαριζόμενος Διὶ
πατρί.

τῆ δ' ἔνι δαιδαλα πολλὰ τετεύχματο, θαῦμα
ιδέσθαι,

κνώδαλ' ὅσ' ἠπειρος δεινὰ τρέφει ἠδὲ
θάλασσα·

τῶν ὅ γε πόλλ' ἐνέθηκε, χάρις δ' ἐπὶ πᾶσιν
ἄητο,

θαυμάσια, ζωοῖσιν ἐοικότα φωνήεσσιν.

*Zatim je stavila njojzi na glavu krunu od
zlata*

*Koju je Šepavac sam izradio – preslavni
Hefest –*

*Rukama svojim vještim da ocu ugodi
Zeusu.*

*Na njoj bijahu brojne rezbarije – da je
divota! –*

*Zvijeri što kopno ih hrani u velikom broju
i more.*

*Hefest ih ureza mnogo – milina blistaše iz
njih*

*Beskrajna – , prava čudesna, na žive životin-
je nalik.*

Theog. 578–584.

Preveo B. Glavičić

Poput Ahilejeva štita, na površini Pandorine krune naguruje se mnoštvo likova. Čitav prizor, piše Hesiod, odiše živošću i akcijom, a likovni prikazi kopnenih i morskih životinja nalikuju na žive stvorove (ζωοῖσιν ἐοικότα φωνήεσσιν). Ostaje, među-

⁵³ Francis 2009, 13.

tim, dvojba opisuje li pjesnik ovom prilikom ženu kao kip ili kip kao ženu. Iako je opće poznata kao prva žena, Hesiodova Pandora nigdje se izričito tako ne naziva.⁵⁴ Niz pjesnički poredaba ukazuje da je posrijedi kip koji oponaša ženu: Pandora je *nalik na nevinu djevu* (*Theog.* 572), njezin lik je *besmrtnim božicama sličan* (*Op.* 62–63), ili *stidljivoj djevojci sličan* (*Op.* 71), rezbarije na kruni su podsjećaju *na žive životinje* (*Theog.* 584).⁵⁵ Kako bi naglasio vizualni dojam, Hesiod opisuje bogove i smrtnike kako zapanjeno promatraju Pandoru (*Theog.* 588–589): i jednima i drugima prizor je bio pravo čudo (grč. θαῦμα). Gradeći ekfrazu, pjesnik rabi iste ili slične pridjeve za scene na Pandorinoj kruni (θαυμάσια), kao i za njezinu odjeću (δαιδάλεα). Sve nabrojano je, zaključuje Hesiod, čudo na pogled (θαῦμα ἰδέσθαι). Učinak ekfrazе utoliko je veći što uz dotjeran opis žene ili kipa, pjeđnik zorno i uvjerljivo ilustrira dojam koji je njezina pojava ostavila na prve pomatrače. Zamislimo li, dakle, Pandoru kao zemljanu figuricu, oba Hesiodova opisa možemo ubrojiti u efraze.

Iz svega se, dakle, stječe dojam da je grčka ekfrazа od početka složena književna pojava. Ni Homer ni Hesiod nisu se zadovoljili pukim opisom stvarne umjetničke rukotvorine. Homerov opis Ahilejeva štita istodobno je živ i slikovit. Hesiodov pak opis predstavlja interpretativne nedoumice: je li uputnije Pandoru gledati kao ženu ili kip? U svakom slučaju, pjesnički oblikovana ekfrazа razvija odnos riječi i slike te odnos opisa i epske cjeline, a ovi najraniji primjeri pripremili su teren za uporabu ekfrazе u kasnijoj grčkoj i rimskoj epici.

Heraklov štit

Uz Homerove i Hesiodove odjeljke, i *Heraklov štit* nudi primjere rane epske ekfrazе na grčkom jeziku. Spjev u 480 heksametara još od arhajskog doba pogrešno se pripisivao Hesiodu, sve dok helenistički gramatičar Aristofan iz Bizanija (3/2. st.) nije doveo u pitanje njegovo autorstvo. Otada uz naslov redovito stoji napomena *Pseudo-Hesiod*. Tematska okosnica je Heraklov sukob s čudovišnim Aresovim sinom Kiknom. Vrhunac radnje i eponimno mjesto nalazi se u opisu štita što ga je Hefest načinio Heraklu. Opis obuhvaća približno 180 stihova (140–321):

Χερσί γε μὴν σάκος εἶλε παναίολον, οὐδέ
τις αὐτὸ

οὐτ' ἔρρηξε βαλῶν οὐτ' ἔθλασε, θαῦμα
ἰδέσθαι. 140

πᾶν μὲν γὰρ κύκλω τιτάνω λευκῶ τ'
ἐλέφαντι

ἠλέκτρῳ θ' ὑπολαμπές ἔην χρυσῶ τε
φαινῶ

*I gle, u ruke uze štit, sav sjajan,
nitko ga*

*ne probi niti ga udarcem rani, čudo na
pogled.*

Čitav obrubljen sadrom i bijelom
slonovom kosti,

*od jantara blistav je bio, uz to i zlatnoga
sjaja.*

⁵⁴ *Ibid.*, 14.

⁵⁵ *Cf. Il.* XVIII, 539.

λαμπόμενον, κυάνου δὲ διὰ πτύχες
ἤληλαντο.
ἐν μέσσω δ' ἀδάμαντος ἔην Φόβος οὐ τι
φατειός,
ἔμπαλιν ὄσσοισιν πυρὶ λαμπομένοισι
δεδορκώς·
τοῦ καὶ ὀδόντων μὲν πλήτο στόμα
λευκαθεόντων,
δεινῶν, ἀπλήτων, ἐπὶ δὲ βλοσυροῖο
μετώπου
δεινῆ Ἔρις πεπότητο κορύσσουσα κλόνον
ἀνδρῶν,
σχετλή, ἧ ῥα νόον τε καὶ ἐκ φρένας εἵλετο
φωτῶν
οἵτινες ἀντιβίην πόλεμον Διὸς νῆι φέροιεν.
150
τῶν καὶ ψυχαὶ μὲν χθόνα δύνουσι Ἄιδος
εἴσω
αὐτῶν, ὅστέα δέ σφι περὶ ῥινοῖο
σαπίσης
Σειρίου ἀζαλείοιο κελαινῆ πύθεται
αἴη.
Ἐν δὲ Προϊωξίς τε Παλιώξις
τε τέτυκτο,
ἐν δ' Ὀμαδός τε Φόνος τ' Ἀνδροκτασίη τε
δεδήει,
ἐν δ' Ἔρις, ἐν δὲ Κυδοιμὸς ἐθύνεον, ἐν δ'
ὀλοῇ Κῆρ
ἄλλον ζῶν ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον
ἄουτον,
ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἔλκε
ποδοῖν·
εἶμα δ' ἔχ' ἄμφ' ὤμοισι δαφοινεὸν αἵματι
φωτῶν,
δεινὸν δερκομένη καναχῆσί τε βεβρυχῦα.
160
Ἐν δ' ὀφίων κεφαλαὶ δεινῶν ἔσαν, οὐ τι
φατειῶν,
δώδεκα, ταὶ φοβέεσκον ἐπὶ χθονὶ φύλ'
ἀνθρώπων
οἵτινες ἀντιβίην πόλεμον Διὸς νῆι
φέροιεν.

*Preko cakline plave ploče su skovane
bile.*
*U sredini bijaše Strah, od čelika sav neiz-
reciv,*
*gledajući očima natrag, a bile su ognjena
sjaja.*
*Usta mu k tome bijahu puna zubiju
bijelih,*
*strašnih, nema im broja. Na mrkom pak
čelu*
*hitaše strašna Svađa, raspirujuć vrevu od
ljudi.*
*Opaka, dakle, misli i razum smrtnika
uze,*
*upravo onih što zametnu rat sa Zeusa
sinom.*
*Njihove tako duše u Hadovu spuste
se kuću,*
*pod zemlju, a kosti im opet, oko njih kad
sagnjije*
*koža za suhoga Sirija eno u crnoj trunu u
zemlji.*
*Napad na njemu, uz to i Uzmak načinjen
bješe,*
*posvuda Vreva, Ubojstvo i ljudsko Krvo-
rolíce*
*Svađa se strčala, Buka, kao i pogubna
Smrt,*
*jednoga držeći živa upravo ranjena, a
čitava*
*drugog, trećega mrtva kroz vrevu je vukla
za noge.*
*Od ljudske joj krvi na plećima pokrivač je
crven,*
*gledajuć' strašno grohotom je rikala
ona.*
*Tu su i - nešto neizrecivo - strašnih zmijsa
glave,*
*dvanaest njih. Progonjahu plemena ljudska
na zemlji,*
*što zametnuše rat protiv Zeusova
sina,*

τῶν καὶ ὀδόντων μὲν καναχῆ πέλεν, εὖτε μάχοιτο

Ἀμφιτρωνιάδης· τὰ δ' ἔδαιετο θαυματὰ ἔργα·

στίγματα δ' ὡς ἐπέφαντο ἰδεῖν δεινοῖσι δράκουσι·

κυάνειοι κατὰ νῶτα, μελάνθησαν δὲ γένεια.

Ἐν δὲ συῶν ἀγέλαι χλούνων ἔσαν ἠδὲ λεόντων

ἔς σφέας δερκομένων, κοτεόντων θ' ἰεμένων τε.

τῶν καὶ ὀμιληδὸν στίχες ἦσαν, οὐδέ νυ τῷ γε 170

οὐδέτεροι τρεῆτην, φρίσσόν γε μὲν αὐχένας ἄμφω.

ἦδη γάρ σφιν ἔκειτο μέγας λῖς, ἀμφὶ δὲ κάπροι

δοιοί, ἀπουράμενοι ψυχὰς· κατὰ δὲ σφι κελαινὸν

αἴμ' ἀπελείβετ' ἔραζ'· οἱ δ' αὐχένας ἐξεριπόντες

κείατο τεθνηῶτες ὑπὸ βλοσυροῖσι λέουσιν·

τοὶ δ' ἔτι μᾶλλον ἐγειρέσθην κοτέοντε μάχεσθαι,

ἀμφοτέροι, χλοῦναί τε σύες χαροποί τε λέοντες.

Ἐν δ' ἦν ὑσμίνη Λαπιθαίων αἰχμητῶν

Καινέα τ' ἀμφὶ ἄνακτα Δρύαντά τε Πειρίθοόν τε

Ὀπλέα τ' Ἐξάδιόν τε Φάληρόν τε Πρόλοχόν τε 180

Μόψον τ' Ἀμπυκίδην, Τίταρήσιον, ὄζον Ἄρηος

Θησέα τ' Αἰγεΐδην, ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν·

ἀργύρεοι, χρύσεια περὶ χροῖ τεύχε' ἔχοντες.

Κένταυροι δ' ἐτέρωθεν ἐναντίοι ἠγερέθοντο

i nastade škrkut njihovih zubi, kada se sinak

borio Amfitrionov. Sjala su čudesna djela.

Na pogled se pojave točke na zmijama strašnim,

po leđima tamnoplave, a čeljusti bijahu crne.

Tu krda su divljih svinja, i lavovi tu su,

zureći jedni u druge, ljutiti i nasrtljivi.

Redovi idahu skupa, ne bježahu ovi ni oni,

nego nakostriješiše vrat jedni kao i drugi.

Veliki naimelav već ležase do njih, a okolo vepra

dva su, lišeni života. Crna pak njihova krv

po zemlji je rosila, ležahu dakle mrtvi

oborivši vratove pod mrkim lavovima.

Jedni i drugi još više su orni za borbu, srditi,

divlje svinje i lavovi pogleda bijesnoga.

A bila je tu i borba Lapita kopljanika oko vladara Keneja – Drijant i Piritoj

Hoplej i Eksadij, zatim Falerej kao i Proloh

i Mops, sin Ampikov, Titaresijac, Aresa loza,

kao i Tezej, Egejev sin, besmrtnim bozima nalik.

Svi od srebra, na tijelima imahu oružje zlatno.

S druge Kentauri strane, okupljeni nasuprot njima,

ἀμφὶ μέγαν Πετραῖον ἰδ' Ἄσβολον
οἰωνιστὴν
Ἄρκτον τ' Οὐρειόν τε μελαγχαίτην τε
Μίμαντα
καὶ δύο Πευκεΐδας, Περιμῆδέα τε Δρύαλόν
τε,
ἀργύρεοι, χρυσεάς ἐλάτας ἐν χερσὶν
ἔχοντες.
καὶ τε συναΐγδην ὡς εἰ ζωοὶ περ ἔοντες
ἔγχεσιν ἡδ' ἐλάτης αὐτοσχεδὸν
ὠριγνῶντο. 190
Ἐν δ' Ἄρεος βλοσυροῖο ποδώκεος
ἔστασαν ἵπποι
χρῦσοι, ἐν δὲ καὶ αὐτὸς ἑναρσφόρος
οὐλιος Ἄρης,
αἰχμὴν ἐν χεῖρεσσιν ἔχων, πυρλέεσσι
κελεύων,
αἶματι φοινικίους ὡς εἰ ζωοὺς
ἐναρίζων,
δίφρου ἐπεμβεβαώς· παρὰ δὲ Δεῖμός τε
Φόβος τε
ἔστασαν ἰέμενοι πόλεμον καταδύμεναι
ἀνδρῶν.
Ἐν δὲ Διὸς θυγάτηρ ἀγγελίη Τριτογένεια,
τῆ ἱκέλη ὡς εἴ τε μάχην ἐθέλουσα
κορύσσειν,
ἔγχος ἔχουσα ἐν χειρὶ † χρυσεῆν τε
τρυφάλειαν
αἰγίδα τ' ἀμφ' ὤμοις· ἐπὶ δ' ὄψετο φύλοπιν
αἰνήν. 200
Ἐν δ' ἦν ἀθανάτων ἱερός χορός· ἐν δ' ἄρα
μέσσω
ἱμερόεν κιθάριζε Διὸς καὶ Λητοῦς υἱὸς
χρυσεῖη φόρμιγγι· θεῶν δ' ἔδος ἀγνός
Ἵολυμπος·
ἐν δ' ἀγορῆ, περὶ δ' ὄλβος ἀπείριτος
ἔστεφάνωτο
ἀθανάτων ἐν ἀγῶνι· θεαὶ δ' ἐξήρχον
ἀοιδῆς
Μοῦσαι Πιερίδες, λιγυρὰ μελομένης
ἐκκυΐαι.

*oko Petreja silnog – gle, Asbol, po pticama
prorok,
Arkt i Urej su ovdje, i Mimant crnokosi
tu je
i dva Peukeja sina, Perimed uz to
i Drijam,
od srebra bijahu, u rukama držeći toljage
zlatne.
I snažno se sudarahu oni, baš kao da su živi,
kopljima zatim i toljagama s razdaljine
male.
Na štitu stajahu i Aresa ljutog brzonogi
konji
zlatni, na njem' i sam pogubni Ares, nositelj
plijena.
U rukama držeći koplje, naloge vojnicima
daje,
krvlju grimizocrven, kao da žive ubija
ljude.
Stojeć' u kolima bojnim. A uza nj stajahu
Grožnja
i Strah, htijući unijeti sukob između
ljudi.
Tu je i Zeusa kći, pljenjačica Tritogeneja,
Ovdje kao da bitku ona zametnut'
želi,
s kopljem u ruci, uz to i kacigom
zlatnom,
štit joj na plećima: u ljuti je kretala
boj.
Bio je tu i sveti bogova zbor.
Na liri
od zlata Lete i Zeusa u sredini sviraše sin,
baš ljupko. Evo i Olimp, sveto bogova
sijelo,
skupština zatim, a okolo bogatstvo
bez kraja
u skupu se širilo božjem. A boginje začinja-
hu potom,
Muze Pijerijske pjesmi, poput pjevačica
zvonku.*

Ἐν δὲ λιμὴν εὖορμος ἀμαϊμακέτοιο
θαλάσσης
κυκλοτερῆς ἐτέτυκτο πανέφθου
κασσιτέροιο
κλυζομένω ἴκελος· πολλοὶ γε μὲν ἄμ μέσον
αὐτοῦ
δελφίνες τῆ καὶ τῆ ἐθύνεον ἰχθυάοντες 210
νηγομένοις ἴκελοι· δοιῶ δ' ἀναφυσίωντες
ἀργύρεοι δελφίνες ἐφοίβειον ἔλλοπας
ἰχθύς.
τῶν δ' ὕπο χάλκειοι τρέον ἰχθύες· αὐτὰρ
ἔπ' ἀκτῆς
ἦστο ἀνὴρ ἀλιεὺς δεδοκημένος, εἶχε δὲ
χερσίν
ἰχθύσιν ἀμφίβληστρον ἀπορρίψοντι
ἑοικώς.
Ἐν δ' ἦν ἠρκόμου Δανάης τέκος, ἰππότα
Περσεύς,
οὔτ' ἄρ' ἐπιψάων σάκεος ποσὶν οὔθ' ἐκάς
αὐτοῦ,
θαῦμα μέγα φράσσασθ', ἐπεὶ οὐδαμῆ
ἐστήρικτο.
τῶς γάρ μιν παλάμαις τεῦξεν κλυτὸς
Ἄμφιγυήεις,
χρῦσεον· ἀμφὶ δὲ ποσσὶν ἔχεν περόεντα
πέδιλα· 220
ᾧμοισιν δὲ μιν ἀμφὶ μελάνδετον ἄορ
ἔκειτο
χαλκέου ἐκ τελαμώνος· ὃ δ' ὥς τε νόημ
ἐποτάτο·
πᾶν δὲ μετᾶφρενον εἶχε κάρη δεινοῖο
πελώρου,
Γοργοῦς· ἀμφὶ δὲ μιν κίβισις θέε, θαῦμα
ιδέσθαι,
ἀργυρῆ· θύσανοι δὲ κατηρωεῦντο
φαινοὶ
χρῦσειοι· δεινὴ δὲ περὶ κροτάφοισι
ἄνακτος
κεῖτ' Ἄιδος κυνὴ νυκτὸς ζόφον αἰνὸν
ἔχουσα.

*Na njem' bijaše i zgodna luka od nasrtljiva
mora
u krug načinjena od kositra čistoga
posve,
nalik valovitom moru: baš mnogi su njen-
om sredinom
delfini jurili sad tamo sad amo, loveći ribu,
kano plivači, a iznad dva hvatajući zrak,
srebrni tako delfini, nijeme su ribice
jeli.
Pod njima bježahu ribe od mjedi. Na obali
zatim
čovjek je sjedio ribar, uz to i gledao,
držeći
rukama ribarsku mrežu, kao da će
je baciti.
I Perzej konjanik na njemu bijaše, sin
ljepokose Danaje,
niti je nogama dirao štit, niti je daleko od
njega bio.
Silno za opazit' čudo, jer ničim poduprt ne
bje.
Takva ga naiše dlanima skuje Šepavac
slavni,
od zlata. Na nogama pak krilate imaše
cipele.
Preko ramena mu bješe crno-optočen
mač,
na mjedenom remenu. Lebdio on je na
misao nalik.
cijela je leđa pokrivala glava nemani
strašne,
Gorgone, do nje je torba od srebra, čudo na
pogled.
Višahu sjajeć se k tomu i rese od suhoga
zlata.
Na glavi ležaše uz to i Hadova kaciga
strašna,
vladarova, ona što imaše mrkli mrak
noći.*

αὐτὸς δὲ σπεύδοντι καὶ ἔρριγοντι
 ἔοικώς
 Περσεὺς Δαναΐδης ἐτίταινέτο· ταὶ δὲ μετ'
 αὐτὸν
 Γοργόνες ἄπλητοὶ τε καὶ οὐ φαταὶ
 ἔρρώντο 230
 ἰέμεναι μαπέειν· ἐπὶ δὲ χλωροῦ
 ἀδάμαντος
 βαινουσέων ἰάχεσκε σάκος μεγάλῳ
 ὀρυμαγδῷ
 ὄξεα καὶ λιγέως· ἐπὶ δὲ ζώνησι δράκοντε
 δοιῷ ἀπηρευῶντ' ἐπικυρτώνοντε κάρηνα·
 λίχμαζον δ' ἄρα τῷ γε, μένει δ' ἐχάρασσον
 ὀδόντας
 ἄγρια δερκομένω· ἐπὶ δὲ δεινοῖσι
 καρήνοισι
 Γοργείοις ἐδονεῖτο μέγας φόβος. οἱ δ'
 ὑπὲρ αὐτέων
 ἄνδρες ἐμαρνάσθησαν πολεμῆια τεύχε'
 ἔχοντες,
 τοὶ μὲν ὑπὲρ σφετέρης πόλιος σφετέρων
 τε τοκήων
 λοιγὸν ἀμύνοντες, τοὶ δὲ πραθέειν
 μεμαῶτες. 240
 πολλοὶ μὲν κέατο, πλέονες δ' ἔτι δῆριν
 ἔχοντες
 μάρνανθ'. αἱ δὲ γυναῖκες ἐυδημῆτων ἐπὶ
 πύργων
 χαλκῶν ὄξυ βόων, κατὰ δ' ἐδρύπτοντο
 παρειάς,
 ζῶησιν ἴκελαι, ἔργα κλυτοῦ Ἥφαιστοιο.
 ἄνδρες δ' οἱ πρεσβῆες ἔσαν γῆράς τε
 μέμαρπεν
 ἀθροοὶ ἔκτοσθεν πυλέων ἔσαν, ἂν δὲ
 θεοῖσι
 χεῖρας ἔχον μακάρεσσι, περὶ σφετέροισι
 τέκεσσι
 δειδιότες· τοὶ δ' αὐτε μάχην ἔχον. αἱ δὲ
 μετ' αὐτοὺς
 Κῆρες κυάνεαι, λευκοὺς ἀραβεῦσαι
 ὀδόντας,

*Sam pak, poput onoga što juri i što je u
 strahu*
*Perzej se napinjaao, Danajin sin. Kadli za
 njim*
*srljahu Gorgone, strašne ujedno i neiz-
 rečene*
*hoteći ga zgrabiti. Dok na čeliku svijetlom
 krenuše*
u trku, doista štit se velikom orio
tutnjavom,
oštro i glasno. S pojasa zatim dvije su zmije
visjele držeći glave nagnute ispred sebe.
Palucahu jezicima uz to i srdžbom oštrahu
zube,
gledajući bijesno. Na glavama jošte Gorgone
strašnim
velik se njihao Strah. Nad njima k tomu
ljudi
u ratnoj opremi na sebi, vođahu
bitku,
jedni svoj braneći grad kao i roditelje
svoje
od uništenja, a drugi želeći razoriti
njega.
Mnogi je ležao, no većina se i dalje
borila
*u bitki. A žene na dobro sazidanom torn-
 jevim*
od mjedi, gorko su plakale, i vlažile
obraze,
baš k'o da su živi, djelo Hefesta slavnog.
Ljudi pak starije dobi, i koje je sustigla
starost
van vrata skupljeni bjehu i upravljahu
stoga
*besmrtnim bozima ruke, u strahu za vlasti-
 tu djecu.*
A ona su opet vodila bitku. Njima odostrag
su
mrke Kere. Škrugućući zubima bijelim
bile su

δεινωποί βλοσυροί τε δαφουνοί τ' ἄπλητοί
τε 250

δῆριν ἔχον περὶ πιπτόντων· πᾶσαι δ' ἄρ'
ἴεντο

αἶμα μέλαν πιέειν· ὄν δὲ πρῶτον
μεμάποιεν

κείμενον ἢ πίπτοντα νεούτατον, ἀμφὶ μὲν
αὐτῶ

βάλλον ὄνυχας μεγάλους, ψυχὴ δὲ
Ἄιδόσδε κατῆεν

Τάρταρον ἐς κρυόενθ'· αἶ δὲ φρένας εὐτ'
ἀρέσαντο

αἶματος ἀνδρομέου, τὸν μὲν ρίπτασκον
ὀπίσσω,

ἄψ δ' ὄμαδον καὶ μῶλον ἐθύνεον αὐτίς
ιοῦσαι.

Κλωθὴ καὶ Λάχεσις σφιν ἐφέστασαν· ἢ
μὲν ὑφήσσων

Ἄτροπος οὐ τι πέλεν μεγάλη θεός, ἀλλ'
ἄρα ἢ γε

τῶν γε μὲν ἀλλάων προφερῆς τ' ἦν
πρεσβυτάτη τε 260.

πᾶσαι δ' ἀμφ' ἐνὶ φωτὶ μάχην δριμεῖαν
ἔθεντο·

δεινὰ δ' ἐς ἀλλήλας δράκον ὄμμασι
θυμήνασαι,

ἐν δ' ὄνυχας χεῖράς τε θρασείας ἰσώσαντο.

πάρ δ' Ἀχλὺς εἰστήκει ἐπισμυγερὴ τε καὶ
αἰνή,

χλωρὴ ἀυσταλέη λιμῶ καταπεπτηυῖα,
γουννοπαχῆς, μακροὶ δ' ὄνυχες χεῖρεσσιν
ὑπῆσαν·

τῆς ἐκ μὲν ρίνων μύζαι ῥέον, ἐκ δὲ
παρειῶν

αἶμ' ἀπελείβετ' ἔραζ'· ἢ δ' ἄπλητον
σεσαρυῖα

εἰστήκει, πολλὴ δὲ κόνις κατενήνοθεν
ῶμος,

δάκρυσι μυδαλέη. παρὰ δ' εὐπυργος πόλις
ἀνδρῶν, 27

χρῦσεια δέ μιν εἶχον ὑπερθυρίοις ἀραρυῖαι

*očiju strašnih, mrke i krvave, odbojne
posve.*

*Vođahu borbu oko palih: baš sve
su htjele*

*tamne se napiti krvi. Koga bi zgrabile
prvog,*

*pošto bi pao ili dok upravo pada,
one bi*

*stavljale velike kandže, a duša se spuštala k
Hadu,*

*u hladni Tartar. Pošto dakle ublažiše
srce*

*krvlju junaka, ruše ga straga, pa
opet trče*

*natrag smjesta u vrevu i ljutu
u borbu.*

*Klota i Laheza stajahu iznad njih, te niža
Atropa,*

*božica nipošto visoka rasta, ali je
ipak*

*viša od drugih, te starija od sviju
bješe.*

*U žestoku borbu krenu oko smrtnika
jednog,*

*srđite jedna na drugu, strašno
očima zureći,*

jednako snažnih kandža kao i ruku slinih.

*Do njih stajaše Tama, sva kukavna i
strašna,*

*blijeda i suha, oronula sasvim od gladi,
natečenih koljena, na rukama joj veliki
nokti,*

*iz nosa joj tekla je sluz, a iz obraza
krvca*

*na zemlju kapaše. I stoji grozno se
keseći,*

*dok na plećima vrije prašina
pusta*

*natopljena suzama. Uz to je dobro
utvrđeni grad*

junaka, čuvahu ga gredama sklopljena

ἑπτὰ πύλαι· τοὶ δ' ἄνδρες ἐν ἀγλαΐαις τε
 χοροῖς τε
 τέρψιν ἔχον· τοὶ μὲν γὰρ εὐσώτρου ἐπ'
 ἀπήνης
 ἦγοντ' ἀνδρὶ γυναῖκα, πολὺς δ' ὑμέναιος
 ὀρώρει·
 τῆλε δ' ἀπ' αἰθομένων δαΐδων σέλας
 εἰλύφαζε
 χερσὶν ἐνὶ δμῶν· ταὶ δ' ἀγλαΐη τεθαλυῖαι
 πρόσθ' ἔκιον, τῆσιν δὲ χοροὶ παίζοντες
 ἔποντο·
 τοὶ μὲν ὑπὸ λιγυρῶν συρίγγων ἴεσαν
 αὐδῆν
 ἐξ ἀπαλῶν στομάτων, περὶ δὲ σφισιν
 ἄγνυτο ἠχώ·
 αἱ δ' ὑπὸ φορμίγγων ἄναγον χορὸν
 ἰμερόεντα. 280
 ἔνθεν δ' αὐθ' ἐτέρωθε νέοι κώμαζον ὑπ'
 αὐλοῦ.
 τοὶ γέ μὲν αὖ παίζοντες ὑπ' ὀρχηθμῶ καὶ
 ἀοιδῆ
 τοὶ γέ μὲν αὖ γελῶντες ὑπ' αὐλητῆρι
 ἔκαστος
 πρόσθ' ἔκιον· πᾶσαν δὲ πόλιν θαλαῖα τε
 χοροὶ τε
 ἀγλαΐαι τ' εἶχον. τοὶ δ' αὖ προπάροιθε
 πόληος
 νῶθ' ἵππων ἐπιβάντες ἐθύνεον. οἱ δ'
 ἀροτῆρες
 ἦρεικον χθόνα διαν, ἐπιστολάδην δὲ
 χιτῶνας
 ἐστάλατ'. αὐτὰρ ἔην βαθὺ λήιον· οἷ γε μὲν
 ἦμων
 αἰχμῆς ὀξεῖησι κορωνιῶντα
 πέτηλα
 βριθόμενα σταχῶν, ὡς εἰ Δημήτερος
 ἀκτῆν· 290
 οἱ δ' ἄρ' ἐν ἑλληδανοῖσι δέον καὶ ἔπιτνον
 ἀλωῆ·
 οἱ δ' ἐτρύγων οἶνας, δρεπάνας ἐν χερσὶν
 ἔχοντες·

*sedmora vrata. Muškarci se vesele plešući
 divno.
 Jedni zatim na kolima s dobrim
 kotačima
 mužu dovodahu ženu, dizao se silan svad-
 beni poj.
 U daljini se valjala svjetlost od upaljenih
 baklji
 u rukama sluškinja. Ozarena lica, one
 krenuše naprijed, šaljivi zborovi išli su za
 njima.
 Uz pratnju glasnih svirala puštali
 su pjev
 iz mekanih usta, oko njih se lomila
 jeka.
 Djevojke su uz kitare izvodile
 svadbeni ples.
 Onda opet, s druge strane, u ophodu
 mladići s frulom.
 Jedni igrajući uz ples i pjesmu, a drugi,
 smijući se,
 uz svirača frule jedan po jedan išli su
 naprijed.
 Čitav grad obuzimаше radost, ples
 i milina.
 Drugi su opet jurili ispred grada
 uspevši se na konjska leđa.
 Orači k tome
 razbijahu divnu zemlju, spadale su im
 zapregnute haljine.
 Tu je i prostrana oranica. Jedni
 su želi oštrim
 kopljima zakrivljene stabljike otežale
 od klasja,
 baš kao da je Demetrino žito.
 Drugi su vezivali rukoveti i vršili
 na gumnu.
 Jedni, držeći u rukama srpove, trgahu
 grožđe,*

οἱ δ' αὐτ' ἐς ταλάρους ἐφόρευν ὑπὸ
 τρυγητήρων
 λευκοὺς καὶ μέλανας βότρυας μεγάλων
 ἀπὸ ὄρχων,
 βριθομένων φύλλοισι καὶ ἀργυρέης
 ἐλίκεσσιν.
 οἱ δ' αὐτ' ἐς ταλάρους ἐφόρευν. παρὰ δέ
 σφισιν ὄρχος
 χρύσεος ἦν, κλυτὰ ἔργα περίφρονος
 Ἡφαίστοιο,
 τοῖ γε μὲν αὖ παίζοντες ὑπ' αὐλητῆρι
 ἕκαστος
 σειόμενος φύλλοισι καὶ ἀργυρέησι κάμαξι,
 βριθόμενος σταφυλῆσι· μελάνθησάν γε
 μὲν αἶδε. 300
 οἱ γε μὲν ἐτράπεον, τοῖ δ' ἦρυον. οἱ δὲ
 μάχοντο
 πύξ τε καὶ ἐλκηδόν· τοῖ δ' ὠκύποδας
 λαγὸς ἦρευν
 ἄνδρες θηρευταί, καὶ καρχαρόδοντε κύνε
 πρό,
 ἰέμενοι μαπέειν, οἱ δ' ἰέμενοι ὑπαλύξαι.
 παρ δ' αὐτοῖς ἵππηες ἔχον πόνον, ἀμφὶ δ'
 ἀέθλω
 δῆριν ἔχον καὶ μόχθον· εὐπλεκέων δ' ἐπὶ
 δίφρων
 ἠνίοχοι βεβαῶτες ἐφίεσαν ὠκέας
 ἵππους
 ῥυτὰ χαλαίνοντες, τὰ δ' ἐπικροτέοντα
 πέτοντο
 ἄρματα κολλήεντ', ἐπὶ δὲ πλῆμναι μέγ'
 αὐτευν.
 οἱ μὲν ἄρ' αἰδίων εἶχον πόνον, οὐδέ ποτέ
 σφιν 310
 νίκη ἐπηνύσθη, ἀλλ' ἄκριτον εἶχον
 ἄεθλον.
 τοῖσι δὲ καὶ προύκειτο μέγας τρίπος ἐντὸς
 ἀγῶνος,
 χρύσειος, κλυτὰ ἔργα περίφρονος
 Ἡφαίστοιο.

*a drugi opet stavljahu u košare
 za berbu
 bijele i crne grozdove s velikih
 redova loze
 otežalih lišćem i viticama od
 srebra.
 Drugi su ih opet nosili u posude. Uz njih
 stoji
 red loze, od zlata, slavna djela umnog
 Hefesta,
 leluja se lišće i srebrni kolci,
 otežali
 grozdovima: upravo su dobili tamnu boju.
 Jedni su gazili grožđe, a drugi
 cijedili.
 Treći se borahu šakama i
 hrvanjem.
 Brze pak zečeve hvatali su ljudi
 lovci,
 i ispred njih oštrozubi psi, želeći
 ih uhvatiti,
 a ovi pak htijući pobjeći.
 Uz njih trudeć se konjanici, za
 nagradu
 se natjecahu uz veliki napor. Na dobro
 spletenim kolima,
 uzdodrže stojeći, tjerali su brze
 konje
 popuštajući uzde. Zveketava kola
 letjela su
 učvršćena, a iz osovina silna
 škripa.
 Beskrajno su se trudili, ali nisu ostvarili
 pobjedu,
 već je bilo neodlučeno
 natjecanje.
 Njima je postavljen veliki
 tronožac
 uslijed natjecanja, sav od
 zlata,*

Ἄμφι δ' ἵτυν ῥέεν Ὠκεανὸς πλήθοντι
ἔοικώς,

πάν δὲ συνεῖχε σάκος πολυδαίδαλον· οἱ δὲ
κατ' αὐτὸν

κύκνοι ἀερσιπῶται μεγάλ' ἤπυον, οἳ ῥά τε
πολλοὶ

νῆχον ἐπ' ἄκρον ὕδωρ· παρὰ δ' ἰχθύες
ἐκλονέοντο·

θαῦμα ἰδεῖν καὶ Ζηνὶ βαρυκτύπῳ, οὗ διὰ
βουλὰς

Ἥφαιστος ποίησε σάκος μέγα τε στιβαρόν
τε,

ἀρσάμενος παλάμησι.

Hes. Sc. 140–317.

slavna djela umnoga Hefesta.

*Po rubu je tekao Ocean, kao u punome
toku,*

*i okruživao čitav umjetnički izrađen štit, na
njemu*

*labudovi u zrak vinuti glasno su zvali,
mnogi*

*plivahu po površini vode, a uz njih se tiska-
hu ribe.*

*Čudo na pogled i Zeusu gromovniku, po
čijoj volji*

*Hefest napravi štit velik i težak, složivši ga
rukama.*

Odgadajući dvoboj Herakla i Kikna, pjesnik zastaje i uvodi ekfrazu. Premda se čini da odlomak oponaša Homerovu ekfrazu iz osamnaestog pjevanja *Ilijade*, bilo bi pretjerano tvrditi da je *Heraklov Štit* izravan kalk homerskog predloška. Dva opisa razlikuju se u motivskom i u tematskom smislu. Ahilejev štit, kako rekosmo, ilustrira mirnodopsku svakodnevicu, dok na Pseudo-Hesiodovoj rukotvorini uz „užase rata i demone razaranja”, prevladavaju personifikacije ljudskih slabosti i zlih sila. Zastupljena su i razna mitološka bića.⁵⁶ Naposljetku, ekfrazu Heraklova štita nije umetnuta samo da bi se usporila radnje, nego i radi komentara na narativ što je okružuje.⁵⁷

S druge strane, sličnosti Ahilejeva i Heraklova štita očituju se u planu izlaganja. Na primjer, Pseudo-Hesiodov opis počinje po homerskom obrascu: pjesnik najprije skicira fizička svojstva predmeta (141–143), što na čitatelja ostavlja dojam kao da motri prizor. Tako doznajemo da je štit načinjen od mjedi (213; 243), no u stvari je to amalgam obojenih metala i drugih tvari: zlata (142), srebra (183; 187; 212; 225), elektrona (142, kao legura ili kao umetnuti jantar), bjelokosti (141), emajla (143), sadre (141) i čelika (231). Na površini štita razaznaje se nekoliko mitoloških prizora. Dok se jedna za drugom izmjenjuju slike nedaća i ratnih sukoba, posljednja slika ilustrira život u dokolici. Čitatelj – sada već gledatelj – opskrbljen je tolikim detaljima da se čini kao da uranja u scene. Prizori ipak nisu nanizani po kronološkom ključu i teško je odrediti što ih točno povezuje. Prevladavaju tamni tonovi: borbe, ranjavanja, krvoprolića i čudovišta. U sredini štita nalazi se personificirani Strah, a uza nj se bore strašne Kere. Na ostalim scenama uprizoreno je dvanaest zmijskih glava, sukob lavova i ve-prova (168–177), borba Lapita i Kentaura (178–190), Ares i Atena (191–200), zbor olimpskih bogova (201–206) te opsada grada. Potom se kratko izmjenjuju sekven-

⁵⁶ Lesky 2001, 110.

ce vedrijeg sadržaja (207–222): ribarenje, rad u polju, svadba, ples i pjesma. Na štiti potom vidimo brodsko pristanište (207–215), junaka Perzeja s Gorgoninom glavom (228–237), svadbene svečanosti (272–286), žetvu i berbu grožđa (286–301), lov i utrku dvokolica (301–313).

Kao i u slučaju Ahilejeva štita, i ovdje je najlakše pretpostaviti da su prizori raspoređeni u obliku koncentričnih krugova.⁵⁷ U nedostatku ikakvih tvornih dokaza, ne bi valjalo otkloniti ni mogućnost da se narativ mogao kretati radialno, odnosno od središta štita k obodu.⁵⁸ U tom slučaju, prizori bi se dijelili linijom koja prati promjer štita, pri čemu bi se na jednoj polovici našle scene mira (skup bogova, luka, svadba, žetva, berba grožđa, lov i utrka kolima), a na drugoj rata (Kere, zmijske glave, borbe lavova i veprova, Lapita i Kentaura, Ares i Atena, Perzej i Gorgona).

Tek što se promatrač konačno uživi u fantastično–realistički svijet Štita, pjesnik ga vraća u stvarnost napominjući da je pojedini prizor izrađen od srebra ili zlata, kositra ili mjedi. Opisujući primjerice borbu Lapita i Kentaura (178–190), u istome stihu ciljano se napominje da su i Lapiti i Kentauri izrađeni od srebra, a da im je u rukama zlatno oružje (182; 188). Isto načelo rabi se u stihovima s prizorima morskoga svijeta: pjesnik izričito tvrdi da su delfini kovani od srebra, a ribe od mjedi (212–213). Suvremena književna teorija takav postupak naziva „dekonstrukcijom ekfrazе.“⁶⁰ Ona se postiže na nekoliko načina. Prvo, u slučaju Heraklova štita, pjesnik opetovano podsjeća na Hefestovu prisutnost, aludirajući tako na njegov odnos prema prikazanim likovima. Drugo, ekfrazа se razotkriva stalnom uporabom sintagmi θαῦμα ἰδέσθαι (140; 224), θαῦμα φράσασθαι (218) ili θαυματὰ ἔργα (165). Ove sintagme posebno su znakovite za daljnji razvitak grčke ekfrazе jer po prvi put čitatelju daju do znanja da ima posla s imaginarnim predmetom, a to će kasniji pjesnički naraštaji vješto preuzimati. Pored toga, iluzija se razbija i stalnim poredbama: koriste se, na primjer, pridjevi ἐπιείκελος (182) i ἴκελος (219) ili pak poredbeni veznik ὥς (222. i *passim*). Nadalje, sam pjesnik izrijeком se ograđuje od iluzije: uporabom pridjeva οὐ φατειός (neizreciv) Pseudo-Hesiod ukazuje na vlastitu nemoć da u potpunosti prenese sve što se može vidjeti na predmetu.⁶¹ Konačno, dva zaključna stiha u kratkim crtama ponavljaju čitav pjesnički postupak.

Tumačenje da je i ova ekfrazа zapravo narativna stanka treba uzeti *cum grano salis*. Heraklov štit razmjerno je nevelik spjev i obuhvaća ukupno 480 stihova, unutar čega opis štita zaprema više od trećine cijeloga epа (180 stihova). Posrijedi je, dakle, najdulja ekfrazа u cjelini grčke epske književnosti, a što je još važnije, njezin sadržaj ne da se odvojiti od pripovjedne potke ostatka epа.

⁵⁷ Thalmann 1984, 62.

⁵⁸ Myres 1941, 22.

⁵⁹ Javor 2013, 696.

⁶⁰ *Ibid*, 690.

⁶¹ Javor 2013, 691.

Filolozi su od početka dvadesetog stoljeća rado povezivali teme i motive na Heraklovu štitu s arhajskom grčkom umjetnošću, osobito s njezinim atenskim i korintskim ogrankom. Među takvim rukotvorinama posebno se ističe slavna keramička vaza François, ali treba spomenuti i Kipselovu škrinja od cedra i bjelokosti, Apolonovo prijestolje u Amikli, brončane štitove iz Idejske pećine na Kreti, kao i mnoštvo bogato ukrašenih posuda iz asirskog grada Nimruda, s Cipra, te iz Cerveterija i Palestine na Apeninskom poluotoku.⁶² Ovi predmeti obuhvaćaju širok repertoar ratnih i mirnodopskih tema, ljudske i životinjske likove te prizore iz svakodnevnog života.

Ekfrazu u epici aleksandrijskog razdoblja

Iz pjesništva bogata razdoblja omeđena Aleksandrovim osvajanjima i smirajem antike u cjelosti su sačuvana svega dva velika spjeva na grčkom. Prvi je *Doživljaji Argonauta* Apolonija Rođanina. Sudeći po ocjenama kritičara, ep u četiri pjevanja i nešto manje od šest tisuća heksametara najsavršeniji je primjer aleksandrijske epike.⁶³ Protkana brojnim mjesnim legendama, priča o Jazonovoj plovidbi u Kolhidu po zlatno runo ubraja se među najranije grčke mitove. Odstupajući od Kalimahovih načela gradnje malog epa, *Argonautika* su vješto pomirila formalne elemente homerske epike s helenističkim pjesničkim obilježjima. Jedno od njih je sklonost varijaciji: u nagle i asimetrične prijelaze s jednog narativnog dijela na drugi, pjesnik je umetnuo zanimljiv opis kakav i inače nalazimo u helenističkom pjesništvu.

Osim što je umješno opisao duševno stanje likova i dočarao scene iz prirode, Apolonije se u *Doživljajima Argonauta* znao poslužiti i ekfrazom (I, 721–768). Za primjer uzmimo središnji dio prvog pjevanja gdje pjesnik pripovijeda o Jazonovu boravku na otoku Lemnu. Pripremajući se za posjet tamošnjoj vladarici Hipsipili, junak navlaci grimizni plašt što mu ga je istkala Atena uoči plovidbe za Kolhidu. Apolonije ovako opisuje božičin dar:

Αὐτὰρ ὄγ' ἀμφ' ὤμοισι, θεᾶς Ἴτωνίδος
 ἔργον,
 δίπλακα πορφυρέην περονήσατο, τὴν οἱ
 ὄπασσε
 Παλλάς, ὅτε πρῶτον δρυόχους
 ἐπεβάλλετο νηός
 Ἄργους, καὶ κανόνεσσι δάε ζυγὰ
 μετρήσασθαι.
 τῆς μὲν ῥήϊτερόν κεν ἐς ἠέλιον ἀνιόντα
 ὄσσε βάλοις ἢ κείνο μεταβλέψειας
 ἔρευθος·

*Dvostruki grimizni plašt on prikopča oko
 ramena,
 Itonske božice dar, koj' njemu podarila
 bješe
 Palada kad u početku za lađu je redao
 grede
 Argu i trstikama još učio mjeriti
 prečke.
 Lakše bi mogao ti u sunce na izlasku bacit
 Pogled nego li ono rumenilo mogao
 motrit.*

⁶² R. M. Cook 1937, 204–214.

⁶³ *Leksikon* 1996, 56.

δὴ γάρ τοι μέσση μὲν ἐρευθήεσσα τέτυκτο·
ἄκρα δὲ πορφυρέη πάντη πέλεν, ἐν δ' ἄρ'
ἐκάστω

τέρματι δαίδαλα πολλὰ διακριδὸν εὖ
ἐπέπαστο.

Ἐν μὲν ἔσαν Κύκλωπες ἐπ' ἀφθίτῳ
ἡμένοι ἔργῳ,

Ζηνὶ κεραυνὸν ἄνακτι πονεύμενοι· ὃς
τόσον ἤδη

παμφαίνων ἐτέτυκτο, μῆς δ' ἔτι δεύετο
μοῦνον

ἀκτίνοσ· τὴν οἶγε σιδηρεῖης ἐλάασκον
σφύρησιν, μαλεροῖο πυρὸς ζείουσαν
αὐτμήν.

Ἐν δ' ἔσαν Ἀντιόπης Ἀσωπίδος υἱέε δοιώ,
Ἄμφίων καὶ Ζῆθος, ἀπύργωτος δ' ἔτι
Θήβη

κεῖτο πέλασ· τῆς οἶγε νέον βάλλοντο
δομαίους

ἰέμενοι· Ζῆθος μὲν ἐπωμαδὸν
ἤέρταζεν

οὔρεος ἠλιβάτοιο κάρη, μογέοντι
ἐοικώς·

Ἄμφίων δ' ἐπὶ οἱ χρυσῆη φόρμιγγι
λιγαίνων

ἦιε, δις τόσση δὲ μετ' ἔχνια νίσσετο
πέτρῃ.

Ἐξείης δ' ἦσκητο βαθυπλόκαμος
Κυθήρεια

Ἄρεος ὀχμάζουσα θοδὸν σάκος, ἐκ δὲ οἱ
ᾶμου

πῆχυν ἔπι σκαιὸν ξυνοχὴ κεχάλαστο
χιτῶνος

νέρθε παρὲκ μαζοῖο· τὸ δ' ἀντίον ἀτρεκέσ
αὔτως

χαλκείη δεῖκλον ἐν ἀσπίδι φαίνεται·
ιδέσθαι.

Ἐν δὲ βοῶν ἔσκειν λάσιος νομός, ἀμφὶ δὲ
τῆσιν

Τηλεβόαι μάρναντο καὶ υἱέες Ἡλεκτρύωνος,

*Jer je zaista plašt u sredini blistavo crven
Bio, s grimiznim rubom posvuda. A na sva-
kom kraju*

*Štošta je umjetno bilo izvezeno, lijepo po
redu.*

*Bijahu Kiklopi tu pri svojem vječitom
radu*

*Zeusu vladaru munju izrađujući. Bješe već
skoro*

*Gotova u svom sjaju: nedostajase još
jedna*

*Zraka što su ju oni izbijali željeznim svojim
Maljima – riječ je o pari usključalaj zatorna
ognja.*

*Tu su i sina dva Antiope, kćeri Asopa,
Bila Amfion i Zet. A Teba, bez zidina
jošte,*

*Ležase kraj njih, i ti joj odskora polagahu
zdušno*

*Temelje: Zet je visoko na plećima nosio svo-
jim*

*Glavicu vrletna brda, a kako se činilo, s mu-
kom.*

*Za njim na formingi zlatnoj Amfion je svi-
rajuć glasno*

*Iš'o, a dvaput ga tol'ka uzastopce slijedila
stijena.*

*Redom bje prikazana gdje drži pletenica
gustih*

*Kiterka Aresov štit brzokreti. Dio joj
halje,*

*Onaj koji ju drži, na lijevi se spustio
lakat*

*S ramena dolje uz dojku. Na mjedenu na-
suprot štitu*

*Vidljiva posve se jasno pojavila njezina
slika.*

*Tu je i travnat pašnjak za goveda bio, a zbog
njih*

Tad Telebojci se bili i Elektrionovi sinci,

οἱ μὲν ἀμυνόμενοι, ἀτὰρ οἷγ' ἐθέλοντες
 ἀμέρσαι,
 ληισταὶ Τάφιοι· τῶν δ' αἵματι δεύετο
 λειμών
 ἐρσήεις, πολέες δ' ὀλίγους βιώντο
 νομῆας.
 Ἐν δὲ δῶυ δίφροισι πεπονήατο δηριώντε·
 καὶ τοῦ μὲν προπάροιθε Πέλοψ ἴθυνε
 τινάσσω
 ἦνία, σὺν δὲ οἱ ἔσκε παραιβάτις
 Ἴπποδάμεια·
 τοῦ δὲ μεταδρομάδην ἐπὶ Μυρτίλος ἤλαεν
 ἵππους,
 σὺν τῷ δ' Οἰνόμαος, προτενὲς δόρυ χειρὶ
 μεμαρπῶς
 ἄξονος ἐν πλήμνησι παρακλιδὸν
 ἀγνυμένοιο
 πίπτειν, ἐπεσσύμενος Πελοπῆια νῶτα
 δαΐξαι.
 Ἐν καὶ Ἀπόλλων Φοῖβος οἰστεύων
 ἐτέτυκτο,
 βούπαις, οὔπω πολλός, ἐὴν ἐρύοντα
 καλύπτρης
 μητέρα θαρσαλέως Τιτυδὸν μέγαν, ὄν ρ'
 ἔτεκέν γε
 δι' Ἐλάρη, θρέψεν δὲ καὶ ἄψ' ἐλοχεύσατο
 Γαῖα.
 Ἐν καὶ Φρίξος ἔην Μινυήιος, ὡς
 ἐτέον περ
 εἰσαῖων κριοῦ, ὃ δ' ἄρ' ἐξενέποντι ἑοικῶς.
 κείνους κ' εἰσορώων ἀκέοις ψευδοῖό τε
 θυμόν,
 ἐλπόμενος πυκινήν τιν' ἀπὸ σφείων
 ἔσακοῦσαι
 βάζιν, ὃ καὶ δηρὸν περιπορπίδα θηήσαιο.
Apol. Rhod. I, 721–768.

*Jedni goveda štiteć, a drugi ih htijući
 otet,
 Gusari s otoka Tafa. Od krvi se navlaži
 njine
 Livada rosna, i mnoštvo manjinu svlada,
 pastire.
 Bijahu izrađena i dvoja kola u borbi.
 Jedna je ravnao sprijeda potresajuć uzdama
 Pelop
 S kim Hipodamija bješe k'o pratilja vozeć se
 uza nj.
 Mirtil proganjajuć ga za njime tjeraše
 konje;
 S njime bješe Enomaj što zgrabivši naperi
 koplje.
 Al se glavčina slomi osovine: pade
 sa strane
 Kad se zaletio već da Pelopa rani
 u leđa.
 Tu je izrađen bio i Feb Apolon k'o
 dječak,
 Još neodrastao, gdje strijelja Titija
 veljeg
 (Drzn'o se vući mu majku za veo) kog Elara
 divna
 Rodi, a othrani ga i nazad porodi
 Zemlja.
 Bješe tu Minijac Friks također koj' kao da
 zbilja
 Sluša ovna, a taj mu progovara, kako se čini.
 Motreć ih, zablenu ti bi u sebi se prevarit
 mog'o
 Od njih se nadajuć čut i koju pametnu
 riječ
 Te bi u takvoj nadi i podugo buljio u njih.
 Preveo B. Glavičić*

Iz ulomka doznajemo da je Jazonov ogrtač bio protkan nizom prizora po mitološkom predlošku. U prvom prizoru prikazani su Kiklopi kako Zeusu izrađuju munju (730–734). Potom vidimo braću Amfiona i Zeta gdje polažu temelje za grad Tebu

(734–741). Nakon toga slijedi Afroditina s Aresovim štitom (742–746), bitka Elektrionovih sinova i gusara s otoka Tafa (747–751), Pelopova i Enomajeva utrka kolima (752–758), Apolon kako ubija Titija (759–762) te naposljetku Friks s ovnom (763–767). Prema općem mišljenju, Apolonije se ovdje uglavnom ugledao na homerske i arhajske epske prizore.⁶⁴ Već prvi spomen grimiznog plašta podsjeća na Homera (δίπλακα πορφυρέην, 722). Podsjetimo, u već spomenutoj ekfrazi iz trećeg pjevanja *Ilijade* Helena tka ogrtač (δίπλαξ πορφυρέη) i ukrašava ga prizorima iz trojanskog rata.⁶⁵ Δίπλαξ πορφυρέη zatječemo i u dvadesetdrugom pjevanju (441), gdje Andromaha izrađuje plašt izvezen cvjetnim motivima. Konačno, i u *Odiseji* se apostrofira grimizna δίπλαξ: poklon za koji prerušeni Odisej uvjerava Penelopu da ga je nekoć primio od njezina supruga (XIX, 241–242). Stoga je i Apolonijev junak – sasvim očekivano – morao sebi pribaviti sličan predmet. Budući da odmah nakon plašta Jazon uzima koplje u ruke – Atalantin dar (I, 769–771) – neki komentatori povezuju ovaj prizor s homerskim scenama ratničkog naoružavanja pred bitku.⁶⁶ U tom smislu osobito je dojmpljiva usporedba s opisom Agamemnonove pripreme za dvoboj na početku jedanaestog pjevanja *Ilijade*. Da Apolonije gradi ekfrazu po Homerovu modelu, ukazuje i formula ἐν μὲν ... ἐν δὲ, već toliko puta viđena u *Ilijadi* i u Pseudo-Hesiodovu Štitu. Nadalje, opisu Ahilejeva štita prethodi pripovijedanje o Tetidinu dolasku k Hefestu kojemu pomažu Kiklopi. Prvo uprizorenje na Jazonovu plaštu također slika Kiklope koji „pri svojem vječnom radu izrađuju munju Zeusu vladaru” (730–731).

Opis Jazonova ogrtača pokazuje i stanovit otklon od Ahilejeva ili Heraklova štita, u prvom redu činjenicom da prizori na plaštu nisu tematski povezani. Osim toga, nedostaje i kontrast kakav smo primjerice vidjeli u usporedbi gradova u ratu i miru na Ahilejevu štitu. Neki su ipak u rasporedu prizora na Jazonovu ogrtaču razaznali kakav-takav logički slijed: na početku se nalazi vrhovni bog Zeus, a na kraju Friks, ujedno jedini lik na plaštu u izravnoj vezi s radnjom epa.⁶⁷ Kako god bilo, čini da su scene s Jazonova ogrtača jednostavnije i jasnije nego prizori u Homerovim i Pseudo-Hesiodovim ekfrazama. Apolonije je prikazao neusporedivo manji broj likova: na pojedinim prizorima nalaze se najviše četiri lika. Izuzetak je samo opis okršaja Elektrionovih sinova s gusarima: iz fraze „πολέες δ' ὀλίγους βίωοντο” naslućuje se da ih je bilo mnogo.

Pjesnik je rasporedio prizore uz rub Jazonova plašta. Najprije izbija na vidjelo scena s Kiklopima kojima za izradu munje „nedostaje još jedna zraka” (732–733). Ovdje počinje i ujedno završava Apolonijevo zanimanje za izgled predmeta u trenutku njegova nastajanja, za razliku od Homera koji bi takvo što razradio do savršenstva.

⁶⁴ Carspecken 1952; Clauss 1993, 120; Green 2007, 216.

⁶⁵ V. str. 11.

⁶⁶ Clauss 1993, 120.

⁶⁷ Friedländer 1912, 11–12.

Naprotiv, kod Apolonija se predmet ekfrazе – u ovom slučaju Jazonov plašt – pojavljuje u spjevu u trenutku kad ga junak već stavlja na se. Nadalje, opis prvog prizora s Kiklopima svjedoči o pjesnikovu oduševljenju munjama, zrakama i svjetlošću.⁶⁸ U drugome pak prizoru Apolonije stavlja u antitezu odnos sile i vještine: s jedne strane, Zet upreže svu snagu noseći golemu stijenu, dok Amfion, laganom svirkom na kitari pomiče i dvostruko težu gromadu. U tome se lijepo oprimjeruje tema čitavog epa: Jazon će osvojiti Medeju i priskrbiti za se zlatno runo, ne toliko svojom snagom i junastvom, koliko slatkim riječima i privlačnom vanjštinom.⁶⁹ Mogli bismo k tome primijetiti da fraza kojom pjesnik opisuje Zetov trud – μογέοντι εὐκώς (739) podsjeća na ranu epiku, poglavito na Štit koji obiluje sličnim usporedbama. Kritika je Amfionovu svirku povezivala s magičnom moći glazbe da mijenja čovjeka i svijet.⁷⁰ Usporedba s mitskim sviračem Orfejem čija je glazba pomicala stijene, stabla i tokove rijeka (I, 26–31), a koji je i sam bio u Argovoj posadi, sasvim je na mjestu.

U trećem prizoru nalazi se polunaga Afrodita čija se slika – poput kakve Amazonke – odražava u Aresovu štitu. Afrodita pripada rijetkim likovima iz ove ekfrazе koji se pojavljuju i kasnije u epskoj radnji: božica će odaslati Erosa k Medeji i tako pomoći glavnom junaku (II, 423–425). Da Apolonije nije slučajno izabrao ovakav prikaz boginje ljubavi, svjedoče kipovi naoružane Afrodite. Iako ih je bilo i ranije, takvi su kipovi tijekom helenističke epohe sloveli kao omiljena tema u likovnoj umjetnosti.

Sukob Elektronovih sinova s gusarima središnja je slika Apolonijeve ekfrazе i zacijelo najdojmljivije podsjeća na homerske opise. Prizor se od Homerovih scena razlikuje utoliko što je Apolonije imenovao svoje junake, dok Ahilejev štit obuhvaća gomilu anonimnih ratnika. Inače, pripovijest o Telebojcima, gusarima s Tafa, zgodno se uklapa u epsku cjelinu. Poput Argonauta, i mitski Telebojci u potrazi za stokom otisnuli su se na dalek put s otoka Tafa u Arg. Ekfrazа potom oslikava mitološku utрку Pelopa i Enomaja. U nemogućnosti da potanko ulazimo u legendu, recimo samo da u Apolonijevu epu ovaj prizor nagoviješta Jazonove kasnije zgrade u Kolhidi: poput Pelopa, i glavni junak jednom će doći u sukob s ocem svoje izabranice. Moguće je da je prizor nastao pod utjecajem Euripidove drame *Enomaj* koja je nastala nekoliko desetljeća prije Apolonijeva vremena.⁷¹ Konačno, i ovaj se prizor može povezati s helenističkom umjetnošću: tijekom 4. st. pr. Kr. umjetnici su znali oslikavati južnoitalsko keramičko posuđe sličnim prizorima Pelopova sraza s Enomajem.

Šesti prizor iz Apolonijeve ekfrazе propituje odnos snage i vještine: nejakı dječak Apolon (βούπαις, οὐπω πολλός) strijelom ubija golemog Titija (Τιτυὸν μέγαν) jer je htio silom obljubiti njegovu majku. Apolonov pothvat nagoviješta buduće Jazonove

⁶⁸ O vezi Apolonijeva zanimanja za svjetlost i stremljenja helenističkog slikarstva vidi u Shapiro 1980, 289–279.

⁶⁹ Clauss 1993, 125.

⁷⁰ Shapiro 1980, 281.

⁷¹ *Ibid*, 283.

uspjehe u sukobu s moćnim Ejetom i s kraljem Pelijom. Posljednji prizor ekfrazе prikazuje Friksa u razgovoru s ovnom. Prema legendi, sin orhomenskoga kralja Atamanta, bježeći od okrutne maćehe, pristigao je na zlatnom ovnu u Kolhidu. Pošto je prinio životinju kao žrtvu Zausu, ođerao je zlatno runo i povjerio ga na čuvanje kralju Ejetu. I ovdje bismo mogli naći paralelu s cjelinom epа: poput Jazona, i Friks je uzeo Ejetovu kćer za ženu. Time ujedno započinje ciklus mitova o Argonautima, pa je očitо da se Friks nije slučajno našao na Jazonovu ogrtaču. Posljednji trostih naj-sugestivnije je pjesnikovo promišljanje ekfrazе. Apolonije ondje namjerno rabi glagol u optativu (ἀκέοις), kaneći time izazvati reakciju promatrača prizora: zadivljen uvjerljivošću prikaza, čovjek bi očekivao da će čuti koju pametnu riječ (πυκινὴν τινα βᾶξιν) od dvojca što vodi razgovor.

Posljednja scena na stanovit se način smije povezati s prvom, čime se zaokružuje ekfrazа – prva naime ističe vizualni aspekt ekfrazе (svjetlost munje), a posljednja auditivni (slušanje razgovora). Konačno, scene s Jazonova plašta simbolički predstavljaju čitavo putovanje Argonauta, i to tako da neke teme i motivi podsjećaju na događaje prije Jazonova susreta s Hipsipilom, a drugi opet na buduće zgrade. Budući da način opisivanja slijedi onodobne estetske principe, scena je moguće tumačiti i iz umjetničke perspektive. Prema tome tumačenju, svaki prizor na svoj način predstavlja jednu značajku helenističke umjetnosti. Na primjer, helenizmu svojstven realizam očituje se u opisu Friksa, zaokupljenost svjetlom i odsjajem ogleđa se u opisu Kiklopa i Afrodite sa štitom, slikanje naglog pokreta u scenama Apolona i Titija te Pelopa i Enomaja, a iluzionistički prikaz natprirodnih pojava kod uprizorenja Amfiona i Zeta te gusara s Tafa.⁷²

U aleksandrijskom razdoblju helenističke književnosti osobito je bio na cijeni epilij. Pisan u heksametru, od epа se razlikovao znatno manjim opsegom. Epilij je najčešće posezao za mitološkim i ljubavnim temama, odlikovao se mnoštvom digresija i težnjom k učenosti. U epiliju su se okušali književni velikani poput Kalimaha i Teokrita, a naišao je na sljedbenike i kod Rimljana. Sirakužanin Mosho, inače Teokritov nasljedovatelj, ubraja se u poznatije pjesnike ove književne forme. Aristarhov učenik i veliki gramatičar doživio je stvaralački vrhunac sredinom 2. st. pr. Kr. i spjevao epilij *Europa*. Okosnica radnje je, dakako, mitološka priča o Zeusovoj otmici djevojke. U sto šezdeset šest stihova dug epilij pjesnik na jednom mjestu umeće opis Europske zlatne košare (37–62):

αὐτὴ δὲ χρύσειον τάλαρον φέρειν
 Εὐρώπεια
 θηητόν, μέγα θαῦμα, μέγαν πόνον
 Ἥφαιστοιο
 ὃν Λιβύη πόρε δῶρον ὄτ' ἐς λέχος
 Ἐννοσιγαίου

*Sama pak Europa nošaše košaru zlatnu,
 zadivljujuće,
 veliko čudo, silan Hefestov
 trud.
 Ovaj ju je dao Libiji na dar kada
 se udavala za Zemljotresca.*

⁷² Shapiro 1980, 286.

ἦεν· ἢ δὲ πόρεν περικαλλεῖ Τηλεφάασση,
ἦτε οἱ αἵματος ἔσκεν· ἀνύμφω δ' Εὐρωπεῖη
μήτηρ Τηλεφάασσα περικλυτὸν ὤπασε
δῶρον.

ἐν τῷ δαίδαλα πολλὰ τετεύχατο
μαρμαίροντα·

ἐν μὲν ἔην χρυσοῖο τετυγμένη Ἰναχίς Ἰώ
εἰσέτι πόρτις εὐοῦσα, φυὴν δ' οὐκ εἶχε
γυναῖην.

φοιταλέη δὲ πόδεσσιν ἐφ' ἄλμυρὰ βαίνει
κέλευθα

νηχομένη ἰκέλη, κυάνου δ' ἐτέτυκτο
θάλασσα·

δοιοῦ δ' ἔστασαν ὑψοῦ ἐπ' ὄφρυσιν
αἰγιαλοῖο

φῶτες ἀολλήθην θηεῦντο δὲ ποντοπόρον
βοῦν.

ἐν δ' ἦν Ζεὺς Κρονίδης ἐπαφώμενος ἡρέμα
χερσί

πόρτιος Ἰναχίης τήν θ' ἑπταπόρῳ παρὰ
Νεῖλω

ἐκ βοῶς εὐκεράοιο πάλιν μετὰμειβε
γυναῖκα.

ἀργύρεος μὲν ἔην Νεῖλου ρόος, ἢ δ' ἄρα
πόρτις

χαλκείη, χρυσοῦ δὲ τετυγμένος αὐτὸς ἔην
Ζεῦς.

ἀμφὶ δὲ δινήεντος ὑπὸ στεφάνην τάλαιοιο
Ἑρμείης ἦσκητο, πέλας δὲ οἱ ἐκτετάνυστο

Ἄργος ἀκοιμήτοισι κεκασμένος
ὀφθαλμοῖσι.

τοιοῦ δὲ φοινήεντος ἀφ' αἵματος
ἔξανέτελλεν

ὄρνις ἀγαλλόμενος πτερύγων πολυανθῆι
χροιῆ,

τὰς ὅ γ' ἀναπλώσας ὡσεὶ τέ τις ὠκύαλος
νηῦς

χρυσείου τάλαιοιο περίσκεπε χεῖλεα
ταρσοῖς.

τοῖος ἔην τάλαρος περικαλλέος
Εὐρωπεΐης.

Mosch. Eur. 37–62.

*Ona je potom dade prelijepoj Telefasi što joj
je bila u rodu. Neudanoj, konačno,
Europi majka Telefasa pokloni preslavan
dar.*

*Na njoj je izrađeno mnoštvo blistavih
ukrasa.*

*Tu je u zlatu prikazana Inahova kći Io još
kao junica - nije imala oblik žene.*

Lutajući,

*nogama stupi na stazu od soli, nalik
plivačici,*

*a more je bilo načinjeno od plave
cakline.*

*Visoko, pak, na vrhovima dvaju brjegova
stajali*

*su zajedno ljudi i promatrali junicu gdje
prelazi pučinu.*

*Na njoj bijaše i Zeus Kronović, rukama se
lagano dodirujuć*

*junice, Inahove kćeri, pa je uz sedmokraki
Nil iz ljeporoge*

*krave opet pretvori u ženu. Tok Nila
bio je od srebra,*

*junica pak od mjedi, a sam
Zeus načinjen od zlata.*

*Na njoj je, k tome, ispod
kružnoga*

otvora košare bio prikazan i Hermes.

Pokraj njega se ispružio Arg,

*onaj što se odlikuje neumornim
očima.*

*Iz njegove pak grimizne
krvi izdizala*

*se ptica, gizdajući se bujnim
perjem repa.*

*I pošto ga raširi baš poput
hitre lađe,*

*prekrije perjem otvor zlatne
košare.*

*Takva bijaše košara prelijepa
Europe.*

Ako je rana grčka epika poticajno djelovala na Apolonijevu ekfrazu, Moshu se po najviše ugledao na helenističko pjesništvo. U ovom slučaju kad preložak mu je mogao poslužiti opis pehara koji je sastavio slavni Teokrit u *Idili* (I, 27–56). Drvena posuda s izrezbarenim figuralnim ukrasima, o kojoj pripovijeda Teokrit, bila je kozarev poklon pastiru Tirsidu. Moshova pak zlatna košara Hefestov je dar Libiji. Ona ju je potom poklonila Telefasi, da bi naposljetku dospjela u Europine ruke. Poput već viđenih imaginarnih rukotvorina, i košara je μέγα θαῦμα, no radi uvjerljivosti Moshu je njezinu opisu dodao i glagolski pridjev θηητός, 3 – dostojna divljenja (38). Ekfrazu inače obuhvaća tri jezgrovito prikazane scene: Io prelazi preko mora (44–49); Zeus je opet pretvara u ženu (50–54); paun ustaje iz krvi mrtvog Arga (55–61). Na zadnjem prizoru najprije se vidi Hermo, potom Arg što „se ispružio pokraj njega” te napokon ptica bujna perja. Takav opis navodi na zaključak da prostorni raspored triju likova na košari u narativnom smislu predstavlja vremensku dimenziju ekfrazu.⁷³ Radnja mita odvijala se otprilike ovako: pošto je Hermo jednoličnom svirkom uspavao Arga, odsjekao mu je glavu, a iz njegove krvi izdigao se paun. Ta životinja u vjerojatno nije spomenuta slučajno. Naime, Europin otac je Feniks, imenjak mitske ptice čije uzdizanje iz pepela podsjeća na epizodu s paunom. I dok su Homer, Pseudo-Hesiod i Apolonije Rođanin oblikovali ekfrazu nizanjem prizora koji samo implicitno imaju veze jedan s drugim, Moshov opis usredotočen je na jedan te isti lik i njegovu sudbinu.⁷⁴ Jednom riječju, ekfrazu postaje narativ.

U britkoj sintezi helenističkog pjesništva filolozi M. Fantuzzi i R. Hunter ukazali su na više primjera u kojima se nazire odnos između ekfrazu i epilija u cjelini. Tako se u prvoj sceni Io predstavlja kao Ἰναχίς Ἴω εἰσέτι πόρτις („Inahova kći, još junica”, 44–45), kao što je Europa na samom početku epa Φοίνικος θυγάτηρ ἔτι παρθένος („Feniksova kći, još djevica”, 7). Europu je oteo Zeus u obliku bika, a Io je pretvorena u kravu kako bi joj se Zeus lakše približio. Moshu obje životinje naziva ἠύκερος βοῦς (52; 153). Nadalje, prizor s ljudima koji u čudu promatraju Io (ποντοπόρον βοῦν) kako prelazi preko Bospora nagoviješta Europino zaprepaštenje kad je otme Zeus u liku bika (135–145).⁷⁵ Zanimljiv je i odnos likova na predmetu s glavnim likom epilija. Europina košara u početku je pripadala njezinoj baki Libiji koju je oteo bog mora Posejdon. Na predmetu se, međutim, nalazi prikazana Libijina baka Io koju je oteo vrhovni bog Zeus. Tako Europa nije naslijedila samo košaru nego i sudbinu Libije i Io. Napokon, sve tri mitske žene nose eponimne nazive za velike geografske cjeline: prva je dala ime starom kontinentu, druga zemlji zapadno od Egipta, a treća Jonskome moru.

I iz ovako kratka nacrtu ove ekfrazu čini se da se Moshu prilično udaljio od ranih tvorbenih obrazaca kojih se epika drži sve do vremena Apolonija Rođanina. Scene

⁷³ Fowler 1991, 30.

⁷⁴ Fantuzzi, Hunter 2012, 222.

⁷⁵ *Ibid.*, 222; da se u Moshovoj formuli ποντοπόρος βοῦς krije poznata etimologija morskog tjesnaca Bospora ukazuje Hopkinson 1988, 207.

sada kronološki prate mitski predložak, tako da ekfrazna nadilazi opis te postaje narativ. Pjesnik odstupa od redosljedaja jedino u slučaju opisa Argova ubojstva koje u mitu prethodi Ijini prelasku Bospora, dok kod Mosha slijedi nakon njega. Stvarajući na Moshovu tragu, rimski pjesnici neoterici kasnije će sa sličnom slobodom organizirati mitološku građu.

Ekfrazna u grčkoj epici carskoga razdoblja

Razdoblje između pada Egipta pod rimsku vlast (30. pr. Kr.) i zatvaranja atenske filozofske škole (529. g.) u grčkoj je književnosti obilježeno stanovitim dvojstvom. S jedne strane, pod utjecajem retorike književnost je počela svjesno arhaizirati žanrove i teme. Istodobno, prihvaćala su se nova književna stremljenja s već posve heleniziranog Istoka. Konačno, svoje mjesto tražilo je i kršćanstvo. Sasvim je očekivano da se u takvim okolnostima ni epika nije mogla othrvati promjenama. Ako je suditi prema broju sačuvanih ulomaka, izgleda da se u carsko doba osobito cijeno didaktičko i gnomsko pjesništvo, no nije manjkalo ni mitoloških kikličkih epova.

Većina književnih povjesničara drži da je *Spjev o Dionisu* (Διονυσιακά), djelo Nona iz egipatskog Panopola i zadnji potpuno sačuvan ep grčkoga jezika, najuspjeliji ep ovog razdoblja. Ne zna se točno kada je djelovao sastavljač epa, no obično ga se smješta u 5. st. U 48 pjevanja Nono je prikazao Dionisove pothvate. Tematska okosnica epa jest legendarna pripovijest o Dionisovu pohodu na Indiju i o borbama s tamošnjim kraljem Derijadom. Nekoliko tematsko–motivskih obilježja upućuje da se i Nono ugledao na homersku epiku. To su zaziv Muzâ, katalog vojnih postrojba, izrada bogato ukrašena oružja, borbe i posmrtno igre, pa čak i spletke i varke Zeusa i Here. Valja spomenuti zamjetan utjecaj tragedije i helenističkog i rimskog pjesništva, odveć kićen stil i donekle razbijen kompozicijski sklad.

Ogledan primjer ekfraze jest odsječak iz sredine epa gdje Dionis iz Atisovih ruku prima štiti načinjen u Hefestovoj radionici (XXV, 384–567). Božanska rukotvorina smjesta privlači poglede zadivljenog mnoštva te stoga pjesnik želi detaljno opisati prizore sa štita:

ἀολλίζοντο δὲ λαοί, ποικίλα παπταίνοντες Ὀλύμπια θαύματα τέχνης, 385	<i>Skupe se ljudi, promatrajući šarena čuda olimpske umjetnosti,</i>
θαύματα μαρμαίροντα, τὰ περ κάμεν οὐρανίη χεῖρ	<i>blistave divote, što ih načini nebeska ruka:</i>
ἀσπίδα δαιδάλλουσα πολύχροον, ἧς ἐνὶ μέσσοφ	<i>raznobojni umjetnički štiti u čijoj je sredini izradio</i>
ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξε περίδρομον, ἀμφὶ δὲ γαίῃ	<i>zemaljski krug, a oko zemlje zaokružio nebo osuto</i>
οὐρανὸν ἐσφαίρωσε χορῶν κεχαραγμένον ἄστρον,	<i>zvjezdanim jatom.</i>

καὶ χθονὶ πόντον ἔτευξεν ὁμόζυγον:
αἰθέριον δὲ

χρυσῷ μὲν φλογέων ἐποχημένον ἄντυγι
δίφρων

ἠέλιον ποικίλλεν, ἀπ' ἀργυρέου δὲ
μετάλλου

λευκαίων τροχόεσσαν ὄλην κύκλωσε
Σελήνην:

ἐν δέ τε τείρεα πάντα, τὰ περ πολυφεγγεῖ
κόσμῳ

μιτρώσας στεφανηδὸν ἔλιξ ποικίλλεται
αἰθήρ

ἑπτὰ περὶ ζώνησι, καὶ ἀξονίῳ παρὰ κύκλῳ
ἄβροχον οὐρανίης διδυμάονα ῥυμὸν
Ἄμάξης:

ἄμφω γὰρ παρὰ νύσσαν ὑπέρτερον
Ἵκκαενοῖο

ἀλλήλων στιχόωσιν ἐπ' ἰζύι, καὶ τόσον
αἰεὶ

νειόθι δυομένης κεφαλὴ κατακάμπτεται
Ἄρκτου,

ὅσπον ἀνερχομένης ἐτέρης ἀνατείνεται
αὐχὴν:

διχθαδίης δὲ Δράκοντα μέσον ποικίλλεν
Ἄμάξης,

ὅς σχεδὸν ἀμφοτέρων μεμερισμένα γυῖα
συνάπτων

γαστέρος οὐρανίης ἐλικώδει κάμπτεται
ὄλκῳ,

ἄψ ἀνασειράζων δέμας αἰόλον, οἷά τε
λοξοῦ

Μαιάνδρου κελάδοντος ἔλιξ ῥόος, ὅς διὰ
γαίης

δοχμώσας ἐπίκυρτον ὕδωρ σπειρηδὸν
ὀδεύει,

εἰς κεφαλὴν Ἐλικίης ἀντόπιον ὄμμα
τιταίνων

ἀστραίαις φολίδεσσι δέμας μιτρούμενος,
Ἄρκτων

τείρεσιν ἀμφίζωστος: ἐπὶ γλώσση δέ οἱ
ἄκρη

*I načini more združeno sa zemljom, a na
nebu oslika*

*Helija što vozi se zlatnim rubom svjetleće
kočije.*

*Od srebrne pak kovine okrugao izradi
Mjesec, bjelkast i pun.*

*Tu su i sva zvijezda što rese eter, stoje
ukrug*

*poput krune s mnogo sjajnog uresa duž
sedam*

*pojaseva. Uz utor za osovinu stajahu suhe
motke*

dviju nebeskih kočija.

*One se, naime, k okretištu višem
od Okeana skupa*

*kreću k slabinama, a glava Medvjeda dok
tone,*

*savija se dolje uvijek onoliko koliko se
vrat*

drugog što izlazi napinje gore.

*Između dviju kočija načini zmaja, koji stoji
u blizini*

*i spaja dva odvojena tijela. Zavija nebesku
utrobu i*

savija se sam oko sebe.

*Natrag zavlaci vijugavo tijelo, baš poput
zavojitog*

*toka krivudavog i bučnog Meandra, štono
savijen u*

*lúk zemljom goni krivudavu vodui
Helikinu glavu*

*pozorno drži na oku, tijela ovijena
zvjezdolikim*

*ljuskama i okružena zvijezdjem
Medvjeda.*

*Na vrhu jezika blista se zvijezda, sve
pljuje svjetlost*

*što strši, i odašilje plamen sred brojnih
zuba, odmah do usana.*

φέγγος ἀποπτύων προτενῆς ἀμαρύσσειται
ἀστήρ,
πέμπων πουλύδοντα μέσην φλόγα
χείλεσι γείτων.

τοῖα μὲν εἰς μέσα νῶτα σοφὸς τεχνήσατο
χαλκεὺς

ἀσπίδος εὐτύκτιο: χαριζόμενος δὲ Λυαίῳ

τεῦξε λυροδμήτιο βούκτιτα τείχεα
Θήβης,

ἑπταπόρων στοιχηδὸν ἀμοιβαίων
πυλεώνων

κτιζομένων: καὶ Ζῆθος ἔην περὶ πατρίδι
κάμων,

θλιβομένη πετραῖον ἐπωμίδι φόρτον
ἀείρων:

Ἀμφίων δ' ἐλίγαινε λυροκτύπος: ἀμφὶ δὲ
μολπῇ

εἰς δρόμον αὐτοκύλιστον ἔλιξ ἐχόρευε
κολώνη,

οἷά τε θελγομένη καὶ ἐν ἀσπίδι: καὶ τάχα
φαίης ...

ποιητὴν περ εὐῶσαν, ὅτι σκιρτήματι
παίζων

κοῦφος ἀκινήτης ἐλελίζετο παλμὸς
ἐρίπνης:

σιγαλήν δὲ λύρη μεμελημένον ἄνδρα
δοκεύων,

κραιπνὸν ἀνακρούοντα μέλος ψευδήμονι
νευρῇ,

ἀγχιμολεῖν ἔσπευδες, ὅπως τεὸν οὔδας
ἐρείσας

πυργοδόμῳ φόρμιγγι καὶ ὑμετέρην φρένα
τέρψης,

μολπῆς ἑπτατόνοιο λιθοσσοῦν ἦχον
ἀκούων.

καὶ σάκος εὐδίνητον, ὅπη χορὸς αἰόλος
ἄστρων,

δαίδαλον ἄρμενον εἶχεν, ἐπεὶ Διὸς
ἔνδοθεν αὐλῆς

Τρώϊος οἰνοχόος ζαθέη ποικίλλετο τέχνη

*To je, dakle, vješti kovač izradio sred
poledine dobro
kovana štita.*

*Da ugodì pak Lieju, načini Tebu koju
utemelji junica*

i zidine joj podignute kitarom.

*Sedmora su vrata bila sazdana jedna za
drugim.*

*I Zet je ovdje, ispašta za domovinu i na
satrtim*

*leđima nosi kameni teret. Amfion pak
pjevaše*

*udarajući u liru, a od pjeva po vijugavom
putu*

*razliježe se brijeg, sav u zanosu, pa čak i
na štiti.*

*I gotovo bi rekao – premda je umjetničko
djelo – da*

*se silovit zakotrljao odron, kao u plesu,
lagan i trom!*

*Gledajući pak čovjeka što svira tihu liru,
kako*

*započinje hitru pjesmu na tobožnjoj žici,
smjesta bi*

*se približio tornjastoj liri, načulio svoje
uho i*

*ugodito vlastitom srcu, slušajući svirku
sedam žica*

što bi i stijenu pomaknule.

*Na lijepom okruglom štiti, sred blistavog
zboru*

*zvijezda, nalazio se umjetnički prizor:
svetom je*

*vještinom prikazan trojanski vinotoča na
Zeusovu*

*dvoru. Našao se tu i zgodno načinjen orao
– krila su*

*ga krasila baš kao na slikama – drži ga u
grabežljivim kandžama. Zeus izgledaše*

αιετὸν εὐποίητον ἔχων πτερόεντα φορῆα,
οἷα καὶ ἐν γραφίδεσσι, κατάσχετος ἄρπαγι
ταρσῶ:

ταρβαλέος δ' ἦικτο δι' αἰθέρος ἰπτάμενος
Ζεὺς,

ἀδρῦπτοις ὀνύχεσσι τεθηπὸτα κοῦρον
ἀείρων,

ἠρέμα κινυμένων πτερύγων πεφιδημένος
ὀρμῆ,

μὴ φονίους ῥοθίοισι κατακρύπτοιο
θαλάσσης

ἠερόθεν προκάρηνος ὀλισθήσας
Γανυμήδης:

μοίρας δ' ἔτρεμε μᾶλλον, ὅπως μὴ πρῶτον
ὀπάσσας

ἠβητῆς ἐρόεις ἐὼν οὖνομα γείτοني πόντω

ὄψιμον ἀρπάξειε γέρας πεφυλαγμένον
Ἑλλη:

οὐρανῆς δ' ἦσκητο θεῶν παρὰ δαῖτα
τραπέζης

κοῦρος ἀφυσσομένῳ πανομοίος:
αὐτοχύτου δὲ

νεκταρέης κρητῆρα βεβυσμένον εἶχεν
ἐέρσης,

καὶ Διὶ δαινυμένῳ δέπας ὄρεγεν: ἔζετο δ'
Ἥρη

οἷα χολωομένη καὶ ἐν ἀσπίδι, μάρτυρι
μορφῆ

ψυχῆς ζῆλον ἔχουσα, παρεζομένη δὲ
θεαίνῃ

Παλλάδι δείκνυε κοῦρον, ὅτι γλυκὸν
νέκταρ Ὀλύμπου

βουκόλος ἀστερόφοιτος ἐφονοχόει
Γανυμήδης

πάλλων χειρὶ κύπελλα, τὰ περ λάχε
παρθένος Ἥβῃ.

Μαιονίην δ' ἦσκησεν, ἐπεὶ τροφὸς ἔπλετο
Βάκχου,

καὶ Μορίην καὶ στικτὸν ὄφιν καὶ θέσπιδα
ποίην,

*zabrinut dok je letio eterom, držeći
plahog dječaka kandžama što ne grebu.*

Nježno je mahao krilima i štedio

*snagu, da se Ganimed ne bi strmoglavio i
odozgo*

*pao te da ga ne bi prekrili pogubni morski
valovi.*

*Još više se bojao Suđenica, a i da
susjedno more po*

*dražesnom dječaku ne dobije prvo ime,
otevši tako dar u*

budućnosti namijenjen Heli.

*Zatim je prikazan dječak na gozbi bogova,
uz*

*nebeski stol, posve nalik poslužitelju.
Stajao je uz vrč*

*napunjen sokom tekućeg nektara, Zeusu
za stolom*

*pružajući kalež. A Hera je sjedila sama,
ljutita čak*

*i na štiti, licem odajući da je ljubomorna
u duši.*

*Pokazivaše mladića, govedara Ganimeda
boginji*

*Paladi što sjedaše do nje, kako je prešao
preko*

*zvijezda da toči slatki olimpski nektar,
u rukama*

*držec' pehare što ždrijebom dobije djevica
Heba.*

*Meoniju je izradio k tome, jer bijaše
dojilja Bakhu,*

*Moriju također i šarenu zmiju, božansku
travu i*

*Damasena, zmijoubojicu, divovskog
zemljina sina.*

*I Tila što kratko življaše u Meoniji, smrtno
ranjena*

καὶ χθονὸς ἄπλετον νῆα δρακοντοφόνον
 Δαμασηνα,
 καὶ Τύλον ἰοβόλω κεχαραγμένον ὀξεί
 πότμῳ
 Μαιονίης ναέτην μινυώριον, ὅς ποτε
 βαίνων
 Μυγδονίου ποταμοῖο παρ' ὀφρύσι
 γείτονος Ἑρμοῦ
 ἦψατο χειρὶ δράκοντος: ὁ δὲ πλατὺν
 αὐχένα τείνας,
 ὑψώσας δὲ κάρηνον ἀφειδέϊ χάσματι
 λαιμοῦ
 ἀντίον ἀνδρὸς ὄρουσε, καὶ ἰσχία φωτὸς
 ἰμάσσων
 ὀλκαίην ἐλέλιξε θυελλήεσσιν ὀμοκλήν,
 καὶ βροτέῳ στεφανηδὸν ἐπὶ χροῖ νῶτα
 συνάπτων,
 ἀλλόμενος περὶ κύκλα νεότριχος
 ἀνθερεῶνος,
 ὄγμῳ πουλυόδοι παρηίδος ἄκρα
 χαράζας
 ἰοβόλοις γενέεσσιν ἀπέπτυν ἰκμάδα
 Μοίρης,
 καὶ οἱ ἐπιθρόσκοντι βαρυνομένων ὑπὲρ
 ὤμων
 οὐραΐαις ἐλίκεσσιν ἐμιτρώθη μέσος
 αὐχίν,
 Ἄιδος ὄρμον ἔχων ὀφιώδεα, γείτονα
 Μοίρης.
 καὶ νέκυς εἰς χθόνα πῖπτεν ὀμοίος ἔρνεϊ
 γαίης.
 καὶ νέον οἰκτείρουσα δεδουπότα μάρτυρι
 πότμῳ
 νηϊὰς ἀκρήδεμονος ἐπέστενε γείτοιν νεκρῶ,
 καὶ τότε θῆρα πέλωρον ἐρήτυεν, ὄφρα
 δαμείη:
 οὐ γὰρ ἓνα πρήνιζεν ὀδοιπόρον οὐδὲ
 νομῆα,
 καὶ Τύλον οὐ κτάνε μοῦνον ἀώριον, ἧ δ'
 ἐνὶ λόχμῳ

*oštrom strelicom. Jednom je, naime,
 šetao obalom
 migdonijske rijeke, u blizini Herma, kadli
 ga za ruku
 ugrize zmija. Napnuvši debeli vrat, digla
 je glavu i
 širom otvorenom čeljusti nasrnula
 na čovjeka,
 bičujući slabine ljudske, pa silovito
 zavrtjela gmizavim
 trupom i po smrtnikovu tijelu poput koluta
 okružila leđa.
 Nasrne zatim oko tek izrasle brade te
 oštro
 izbrazdanim vršcima zubiju ispljune iz
 otrovne čeljusti tekućinu Sudbine.
 Skočivši dakle na nj, optereti mu ramena,
 dok mu
 zakovitlan rep zaokruži vrat. Noseći tako
 smrtnu
 zmijoliku ogrlicu, Sudbini blisku, padne
 mrtav na
 pod kao grana na zemlju. Oplakujući
 palog mladića
 – smrt je tu svjedok – Nejada zaplače
 skinutog vela
 pokraj mrtvacu do nje pa divovsku neman
 povuče
 tad da je svlada. Nije, naime, oborila tek
 jednog putnika ili pastira, i
 nije samo nezrelog ubila Tila. Vrebajući iz
 šipražja
 pogostila bi se i zvijerima. Često bi s
 lakoćom vukla stablo i zajedno s
 korijenjem pod osovinom zuba
 gutala ga vlažnim ždrijelom, iznova opet
 iz usta
 puštajući jeziv dah.
 Ponekad bi odvukla putnika, vrtjela ga u
 krug i*

ἐνδιάων καὶ θήρας ἐδαίνυτο, πολλάκι δ' ἔλκων
 ἄστατον αὐτόρριζον ὑπὸ χνοίησιν
 ὀδόντων
 δένδρεον εὐρώεντι κατέκρυφεν
 ἀνθερεῶνι,
 ἔμπαλιν αὖ ἑρύων βλοσυρὸν φύσημα
 γενεῖων:
 πολλάκι δ' ἔλκυσθέντα παλινδίνητον
 ὀδίτην
 ἄσθμασιν ἐνδομύχοις πεφοβημένον εἰς
 στόμα σύρων
 τηλεφανῆς ὄλον ἄνδρα κεχηνότι δέξατο
 λαίμῳ.
 καὶ Μορίη σκοπίαζε κασιγνήτοιο φονῆα
 τηλόθι παπταίνουσα, φόβῳ δ' ἐλελίζετο
 νύμφη,
 ἰοβόλων ὀρόωσα πολύστιχον ὄγμον
 ὀδόντων,
 καὶ θανάτου στέφος εἶδε περίπλοκον
 ἀνθερεῶνι:
 πυκνὰ δὲ κωκύουσα δρακοντοβότῳ παρὰ
 λόχημῃ
 ἠλιβάτῳ Δαμασῆνι συνήντεεν υἱεὶ Γαίης,
 ὄν πάρος αὐτογόνοισι τόκοις μαιώσατο
 μήτηρ
 ἐκ γενετῆς μεθέποντα δασύτριχα κύκλα
 γενεῖου:
 τικτομένῳ δὲ οἱ ἦεν Ἔρις τροφός: ἔγχεα
 δ' αὐτῷ
 μαζὸς ἔην καὶ χύτλα φόνου καὶ σπάργανα
 θώρηξ,
 καὶ δολιχῶν μελέων βεβαρημένος εὐρέι
 φόρτῳ
 νήπιος αἰχμάζων, βρέφος ἄλκιμον, αἰθέρι
 γείτων
 ἐκ γενετῆς δόρυ πάλλεν ὁμόγνιον,
 ἀρτιφανῆ δὲ
 ὤπλισεν Εἰλείθνια λεχώιον ἀσπιδιώτην.
 τὸν μὲν ἐσαθρήσασα παρὰ κλέτας

*onako prestravljenog u usta ga uvukla
 pomamnim
 dahom. Pa i cijelog bi čovjeka primila
 razjapljenim ždrijelom! Morija pak to
 vidje, izdaleka
 promatrajući bratova ubojicu. Djevojka
 se tresla
 od straha, gledajući višestruke brazde
 zašiljenih
 zubiju. Vidjela je i smrtni kolut omotan
 oko
 njegova vrata. Glasno naričući uz jazbinu
 site
 zmiје, susretne diva Damasena, Zemljina
 sina.
 Njega je nekoć majka sama začela i
 porodila. Od
 rođenja gusta mu je dlaka pokrivala
 bradu.
 Kad se rodio, Svađa mu je bila dadiljom,
 koplja mu
 bijahu dojke, krvoprolića kupke, a oklop
 povoji.
 Natovaren tako teškim teretom dugih
 udova, dijete
 a ratnik, snažno čedo, bacaо je u nebo
 koplje što
 nastala kad i on, onda kada mu i Ilitija izradi
 dječji štīt.
 Njega opazi, dakle, na plodnom obronku
 šume i
 moleći ga padne ničice, suza joj suzu goni.
 Djevojka mu pokaže golemog gmaza,
 bratova joj ubojicu, i
 Tila upravo raskomadana – još je u
 prašini disao.
 Div ne odbije njezine molbe – baš pravi
 gorostas
 – nego uhvati stablo, iščupa ga iz majke
 zemlje*

εὖβοτον ὕλης
 κάμπτετο λισσομένη, κινυρὴ δ'
 ἐπεδείκνυε νύμφη
 ἄπλετον ἐρπηστῆρα κασιγνήτοιο φονῆα
 καὶ Τύλον ἀρτιχάρακτον ἔτι σπαίροντα
 κονίη:
 οὐδὲ Γίγας ἀμέλησε, πέλωρ πρόμος: ἀλλὰ
 πιέσσας
 δένδρεον αὐτόπρεμνον ἀνέσπασε μητρὸς
 ἀρούρης,
 ὠμοβόρου δὲ δράκοντος ἐναντία δόχμιος
 ἔστη:
 καὶ πρόμος εἰλικόεις ὀφιώδεϊ μάρνατο
 τιμῆ,
 αὐχενίη σάλπιγγι μόθου συριγμὸν ἰάλλων,
 πενηκονταπέλεθρος ὄφις κυκλούμενος
 ὀλκῶ:
 καὶ διδύμω σφιγκτῆρι πόδας σφηκώσατο
 δεσμῶ,
 καὶ σκολιαῖς ἐλίκεσσι δέμας Δαμασῆνος
 ἰμάσσων
 χάσματι λυσσῆεντι πύλας ὦϊξεν ὀδόντων,
 χεῖλεσι τοξεύων διερὸν βέλος, ὄμματα
 σεῖων
 ὠμὰ φόνου πνεύοντα, Γιγαντεῖα δὲ
 προσώπῳ
 ἔπτυν ὀμβρηρῆσι γενειάσι πίδακας ἰοῦ,
 χλωρὸν ὀιστεύων δολιχόσκιον ἀφρὸν
 ὀδόντων:
 ὑψιλόφου δὲ Γίγαντος ἐπεσκίρτησε
 καρήνῳ,
 ὄρθιος αἶζας μελέων ἐνοσίχθονι παλμῶ.
 ἀλλὰ δρακοντεῖης ἀπεσεῖσατο φόρτον
 ἀκάνθης
 αἰνογίγας, σκοπέλοισιν ἐοικότα γυῖα
 τινάσσων:
 καὶ παλάμη τανύφυλλον ἐὴν ἐλέλιζεν
 ἀκωκῆν,
 ὀρθὸν ἀκοντίζων δρυόεν βέλος: ἀμφὶ δὲ
 κόρση

*zajedno s korijenom i stane sučelice
 proždrljivoj
 guji. Kao prva u kovitlanju, ona se borila
 na zmijski
 način, vratom ispuštajući 'siktanje baš
 poput ratne
 trube, zmija pedeset puta namotana u
 krug.
 Dvostrukim namotajem stegne mu noge u
 okove,
 bičujući krivudavim ovojima Damasenovo
 tijelo.
 Otvori tada u mahnitom ždrijelu zubna
 vrata te
 gađaše iz ustiju strelovito, okrećući oči uz
 stravičan
 smrtni dah. Na gigantovo lice iz vilice
 poput kiše
 pljuvaše ona svu silu otrova, izbacujući
 pritom iz
 zuba žutu dugosjenu pjenu. Nadvije se zatim
 glavom
 nad diva s visokom krijestom, vinu se
 uspravno
 tijekom od čega zatutnji zemlja. No strašan
 div strese
 sa sebe teret zmijskih leđa, tresući udovima
 nalik na
 hridine, pa rukom zavitla zašiljenu oštricu
 i ravno
 odapne drvenu sulicu. O glavu joj slomi
 drvo s
 korijenjem, gdje se oko okrugle šije na
 vratnome
 vršku spaja s kralježnicom. I stablo iznova
 pusti
 korijenje. Na zemlji sad nepomično ležaje
 zmija
 – zavojito truplo. No iznenada se pridruži
 ženka*

πῆξε φυτὸν προθέλυμνον, ὅπη περι
 κυκλάδα δειρήν
 ἀυχνήνῃ γλωχῖνι συνήπτετο δεσμὸς
 ἀκάνθης:
 καὶ φυτὸν ἐρρίζωτο τὸ δεύτερον: ἀμφὶ δὲ
 γαίῃ
 κεῖτο δράκων ἀτίνακτος, ἔλιξ νέκυς.
 ἔξαπίνης δὲ
 θῆλυς ὄφρις ζύουσα παλιννόστῳ πέδον
 ὀλκῶ
 εὐνέτις ἀμφιέλικτος ἐδίξετο λοξὸν
 ἀκοίτην,
 οἷα γυνὴ ποθέουσα νέκυν πόσιν: εἰς
 σκοπέλους δὲ
 μηκεδανῆς ἐλέλιξε θωώτερον ὀλκὸν
 ἀκάνθης,
 εἰς ὄρος ἐσσυμένη βοτανηφόρον: ἀμφὶ δὲ
 λόχημν
 δρεψαμένη Διὸς ἄνθος ἐχιδνήεντι γενεῖῳ
 χεῖλεσιν ἀκροτάτοις ὀδυνήφατον ἤγαγε
 ποίην,
 καὶ νέκυος δασπλήτος ἀλεξήτειραν
 ὀλέθρου
 ἀζαλέῳ μυκτῆρι συνήρμοσεν, ἰοβόλῳ δὲ
 ζῶην ἀνθεμόεσσαν ἀκινήτῳ πόρε νεκρῶ:
 καὶ νέκυς αὐτοέλικτος ἐπάλλετο: καὶ τὸ
 μὲν αὐτοῦ
 ἄπνοον ἦν, ἕτερον δὲ διέστιχεν, ἄλλο δὲ
 σείων
 ἡμιτελὴς νέκυς ἦεν ἔχων αὐτόσσυτον
 οὐρήν:
 καὶ ψυχραῖς γενύεσσι παλίμπνοον ἄσθμα
 τιταίνων
 οἰγομένῳ κατὰ βαιὸν ἐθήμονι βόμβεε
 λαμιῶ,
 συριγμὸν προχέων παλινάγρετον: ὄψε δὲ
 βαίνων
 νόστιμος ἀρχαίην ὑπεδύσατο φωλάδα
 χειρήν.
 καὶ Μορήν Διὸς ἄνθος ἐκούφισεν, ἀμφὶ δὲ
 νεκροῦ
 ζωοτόκῳ μυκτῆρι φερέσβιον ἤρμοσε ποίην.
 καὶ βοτάνη ζειδωρος ἀκεσσιπόνοισι

*zmiје gmižući tijelom po zemlji. Supruga
 puzi
 i traži nakaznog muža, kao kad žena žudi
 za suprugom
 mrtvim. Po stijenama gmiže hitro tijelo s
 kralježnicom
 dugom, žureći u travom bogato
 brdo.
 U gustišu onda zmijskim ustima otkine
 Zeusov cvijet,
 vrhom ustiju usrka travu što ubija bol pa
 u suhe
 nosnice strahotnog trupla unese
 protuotrov od
 smrti te tako udijeli cvjetni život
 nepomičnom
 mrtvacu.
 Truplo se vrati sebi i potrese.
 Jedan njegov dio još bijaše mrtav,
 drugi se micao.
 Polovica tijela protrese tad i
 drugi dio, a rep se pomakne sam.
 Hladnim šireć' se ždrijelom, ponovno
 prostruji zrak i malo po malo otvorenim
 grlom
 se zaori i opet razlije povraćeno
 siktanje. Vrativši se u život, odgmiže
 najzad
 i uroni u poznatu rupu. I Morija
 ubere Zeusov cvijet te stavi spasonosnu
 travu mrtvacu na nosnice kojima diše.
 Žitorodna tako biljka s ljekovitim
 tučcima
 udahne život i oživi mrtvacu.*

κορύμβοις
 ἔμπνοον ἐψύχωσε δέμας παλιναυξεί νεκρῶ.
 ψυχή δ' εἰς δέμας ἦλθε τὸ δεύτερον:
 ἐνδομούχῳ δὲ
 ψυχρὸν ἀοσητῆρι δέμας θερμαίνεται
 πυρσῶ:
 καὶ νέκυς ἀμφιέπων βιοτῆς παλινάγρετον
 ἀρχὴν
 δεξιτεροῦ μὲν ἔπαλλε ποδὸς θέναρ, ἀμφι
 δὲ λαιὸν
 ὀρθώσας στατὸν ἵχνος ὄλω στηρίζετο
 ταρσῶ,
 ἀνδρὸς ἔχων τύπον ἴσον, ὅς ἐν λεχέεσσιν
 ἰαύων
 ὄρθριον οἰγομένης ἀποσειείται ὕπνον
 ὀπωπῆς.
 καὶ πάλιν ἔξεν αἶμα: νεοπνεύστοιο δὲ
 νεκροῦ
 χεῖρες ἐλαφρίζοντο: καὶ ἀρμονίη πέλε
 μορφῆ,
 ποσσὶν ὀδοιπορίη, φάος ὄμμασι, χεῖλεσι
 φωνή.
 καὶ Κυβέλη κεχάρακτο νεητόκος, οἷά τε
 κόλπῳ
 μιμηλὴν ἀλόχευτον ἐλαφρίζουσα λοχεῖν
 πήγεσι ποιητοῖσι, καὶ ἀστόργῳ παρακοίτη
 λαϊνέην ὠδίνα δολοπλόκος ὄρεγε Ῥεῖη,
 ὀκρυόεν βαρὺ δεῖπνον: ὁ δὲ βροτοειδέα
 μορφὴν
 ἔκρυφε μάρμαρον υἷα πατῆρ θοινητορι
 λαμῶ,
 ἄλλου ψευδομένοιο Διὸς δέμας
 εἰλαπινάζων:
 καὶ λίθον ἐν λαγόνεσσι μογοστόκον ἔνδον
 ἀείρων
 θλιβομένην πολύτεκνον ἀνηκόντιζε
 γενέθλην,
 φόρτον ἀποπτύων ἐγκύμονος ἀνθερεῶνος.
 τοῖα μὲν ἐργαστόνοιο πολύτροπα δαίδαλα
 τέχνης
 εἶχεν ἐνναλίη πολυπίδακος ἀσπίς
 Ὀλύμπου
 Βακχίας, ἦν ὀρόωντες ἐθάμβεον ἄλλος

*Duša dođe u tijelo po drugi
 put. Uz pomoć unutarnje topline hladno
 se ugrije
 truplo. Tijelo sad opet započinje živjeti,
 pomakne stopalo desne noge
 i oslonivši se na lijevu, podigne
 se i stane čvrsto objema nogama.
 Bio je nalik na čovjeka koji, pošto odpava
 u krevetu,
 ujutro razgoni san s otvorenih očiju.
 Napokon mu
 opet uzavre krv. Digoše se ruke upravo
 oživjelog
 mrtvaca. Sklad zavlada tijelom, hod
 nogama, vid
 očima, glas ustima. I Kibela je prikazana
 jošte, tek
 što rodi; sve kao da u njedrima nosi
 patvoreno dijete,
 od druge rođeno, umjetničkim rukama
 izrađeno.
 Nemilom onda suprugu lukava Reja pruži
 kameni
 porod, strahovito težak obrok. Skrivao je
 tako u
 proždrljivom ždrijelu kamenog sina,
 smrtniku nalik,
 no proguta tijelo drugoga, lažnog Zeusa.
 Pošto
 podigne bolni kamen u slabinama, stane
 izbacivati
 onako stisnutu mnogobrojnu djecu,
 povraćajući
 tako teret iz obraza punih. Takvi se
 svakovrsni prizori
 kovačkog umijeća nađoše na ratnome štitu
 Bakha s
 vodonosnog Olimpa. Divili su se gledajući
 ga jedan*

ἐπ' ἄλλω,
καὶ σάκεος τροχόεντος ἐκυκλώσαντο
φορῆα,
ἔμπυρον αἰνήσαντες Ὀλύμπιον
ἔσχαρεῶνα.

*za drugim, stajali su u krug da vide
nosača
okruglog štita, hvaleći k tome ognjenu
kovačnicu olimpsku.*

Nonn. Dion. XXV, 385-567.

Slike s Dionisova štita ugrubo se dijele na kozmološke (387–412) i mitološke (413–562). U tematskom smislu ističu se četiri uprizorenja: osnivanje grada Tebe (414–428), otmica Ganimeda (429–450), Tilovo uskrsnuće (451–552) i Rejina varka (553–562). U literaturi se opetovano raspravljalo zašto je Nonova ekfaza obuhvatila točno četiri prizora. Tumačenja su išla toliko daleko da su neki komentatori u takvu rasporedu vidjeli utjecaj kršćanskog simbolizma (četiri kanonska evanđelja, četiri kraja Kristova križa).⁷⁶ Čitajući opis Dionisova štita, teško je previdjeti da i Nono barem djelomice oponaša opis Ahilejeva štita iz osamnaestog pjevanja *Ilijade*. O tome svjedoči fraza identična onoj iz opisa Ahilejeva štita: ἐν μὲν γαίαν ἔτευξε (394, cf. *Il.* XVIII, 485). Kasnoatnički pjesnik pritom ne kani samo oponašati, nego i opsegom nadmašiti ekfrazu pradavnog pjesnika: njegov opis obuhvaća čak sedamdesetak stihova više od Homerova.

Što se tiče namjene jednog i drugog štita, izgleda da se Nono ipak udaljio od homerskog predloška. Već spomenuti retoričar Heraklit držao je Ahilejev štit alegorijskim prikazom svemira *par excellence*. Nasuprot tome, čini se da Nonov opis Dionisova štita nema kozmoloških pretenzija, već jednostavno veliča boga kojemu je namijenjen. Štoviše, na jednom mjestu pjesnik se izrijekom oglašava tvrdnjom da kovač izrađuje štit kako bi ugodio Dionisu: χαρίζομενος δὲ Λυαίῳ τεύξε λυροδμήτοιο βοόκτιτα τείχεα Θήβης (414). I drugi prizori upućuju na boga vina: primjerice, Ganimed kao prototip Dionisove apoteoze, Kibela–Reja koja varkom spašava Dionisova oca Zeusa, napokon, i mjesto radnje Tilova uskrsnuća – maloazijska pokrajina Lidija (451), Dionisov rodni kraj. Tilova sudbina k tome neodoljivo podsjeća na dionisijski motiv smrti i povratka u život.

Sve ovo ipak ne znači da je Nono u ekfrazi posve zanemario kozmološki aspekt epa. Naprotiv, njegov opis nebeskog svoda (388–412) opsegom nadilazi usporednu verziju kod Homera (*Il.* XVIII, 483–489). Napomenimo ipak da taj dio Nonove ekfaze uglavnom parafrazira helenističkog pjesnika Arata, manje se oslanjajući na homersku kozmologiju.⁷⁷ Postoji, napokon, još jedna temeljna razlika između Ahilejeva i Dionisova štita. Za razliku od prvoga, Dionisov štit nije uporabni predmet koji bi se

⁷⁶ Spanoudakis 2013, 191–192.

⁷⁷ Hopkinson, Vian 1994, 261–262.

koristio u boju. Komentatori ga prije drže nekom vrstom talismana što odvrća zlo i podsjeća na pobjedu božanstva koje ga posjeduje.⁷⁸

Premda neujednačena opsega, sva četiri prizora Nonove ekfrazе slave po jednu epizodu iz Dionisova života. Prva scena opisuje gradnju Tebe i braću Amfiona i Zeta, koje smo već imali priliku vidjeti u opisu Jazonova plašta kod Apolonija Rođanina (*Ap. Rhod.* I, 734–741). Da je i u Nonovu slučaju posrijedi kanonski primjer ekfrazе, svjedoči fraza „καὶ τάχα φαίης ποιητὴν περ ἑοῦσαν” (421–422). Ovdje pjesnik dvojako sublimira bit svojega opisivalačkog postupka. Prvo, rabi optativ kako bi se obratio promatraču prizora i predvidio njegovu reakciju pošto ugleda mitološki dvojac na štiti. Drugo, sintagmom „ποιητὴν περ ἑοῦσαν” (422) kao da se ograđuje te tako nedvosmisleno razlikuje umjetničko djelo što ga opisuje od slike koju promatrač zamišlja.

Opisujući pak Amfionovu svirku na *tobožnjoj struni* (ψευδήμονι νευρῆ, 425) autor iznova podsjeća čitaoca da je riječ o prikazu zamišljenog predmeta. Na sličan postupak nailazimo i u legendi o Ganimedovoj otmici i boravku na Olimpu (429–450). Zgodnom usporedbom „οἷα καὶ ἐν γραφίδεσσι” (433) Nono povezuje pjesnički opis Zeusa i Ganimeda s odgovarajućim paralelama u likovnoj umjetnosti.

Najveći dio Nonove ekfrazе otpada na scenu smrti i uskrsnuća lidijskog mladića Tila (451–552). Dok je jednom šetao obalom rijeke Herma, nesretnog je mladića smrtno ranila zmija: jezovit prizor pred očima njegovih sestara Nejade i Morije. Pošto dobroćudni gorostas Damasena iščupa stablo iz korijena i njime ubije zmiyu, Morija odluči oživjeti Tila. Djevojka je prije toga vidjela kako ženka zmiye ubrizgava sok neke trave u truplo mužjaka vraćajući ga tako na život. Morija stoga ubere travu i njome oživi brata Tila. Suprotno prvim dvama uprizorenjima, Nono ovdje ne koristi dodatna pjesnička sredstva, već opis Tilove sudbine ostaje običan narativ uklopljen u formu ekfrazе. Nešto slično već smo primijetili u jednom prizoru iz ekfrazе u Moshovoj *Europi*.

Četvrta pak scena u svega nekoliko stihova pripovijeda kako Reja (kod Nona poistovječena s frigijskom Kibelom) spašava Zeusa od Kronova prepređena nauma (553–562). U kratki opis umetnuta je još jednom napomena da je scena dio umjetničkog predmeta. Ovaj put slavi se Hefest jer je umjetničkim rukama (πήχεσι ποιητοῖσι, 555) izradio Dionisov štiti.

Posljednji primjer ekfrazе kod pisaca grčkoga jezika svjedoči da pjesnik u još uvijek strogo građenim heksametrima kompilira staro i dodaje novo. Mada je stvarao na izmaku antike, Nono je bio itekako svjestan homerskog predloška i višestoljetne tradicije helenističkog pjesništva. U njima je crpio tehniku oblikovanja ekfrazе i preuzimao gdjekad čitave fraze.

Umjesto zaključka

Prateći na odabranim primjerima iz grčkog epskog pjesništva razvojni slijed i strukturu ekfrazе, uočava se niz sličnosti, razlika i osobitosti u pjesničkim opisima. Opis

⁷⁸ Spanoudakis 2013, 194. Na tom tragu i njemački filolog V. Stegemann usporedio je Dionizov trijumf nad indijskim kraljem s Konstantinovom pobjedom nad Maksencijem 312. g. koja je ostala upamćena u krilatici ἐν τούτῳ νικά (poznatijom pod latinskom inačicom *in hoc signo vincas*; v. Stegemann 1930, 85).

Ahilejeva štita iz osamnaestog pjevanja *Ilijade* ubraja se među najznamenitija mjesta antičke epike. Homerski štit nije puka ruketvorina, već božanska naprava na kojoj su živo oslikani svemir, prirodne sile i društveni odnosi. Ulomak je zarana postao predložak za niz epskih opisa umjetničkih predmeta. Sastavivši još veći opis štita, arhajski pjesnik Pseudo-Hesiod prvi je poznati nasljedovatelj homerske ekfraise. U ekfrazu je uveo prikazivanje herojskih djela i oživljavanje likova izrazima poput ζωοί περ ἔόντες („kao da su živi“), što će kasnije rabiti grčki i rimski pjesnici. Stoljećima udaljen od epskih početaka, helenistički pjesnik Apolonije Rodanin obogatio je ekfrazu realističnim slikanjem ljudskih likova, majstorskim opisima svjetla i vještim prikazivanjem meteža. Njegovi epski opisi svjedoče da je temeljito poznao umjetnička načela svoga vremena. Konačno, Mosho je prvi upotrijebio ekfrazu u malome epu, dok je kasnoantički pjesnik Nono u opisu Dionizova štita spojio drevnu tradiciju mitološke ekfraise i učenu kićenost helenističkog i rimskog pjesništva.

LITERATURA

- Bal 1985 M. Bal, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, Toronto, 1985.
- Barolsky 2009 P. Barolsky, „Homer and the Poetic Origins of Art History”, *Arion* 16, 2009, 13–44.
- Bartsch, Elsner 2007 S. Bartsch, J. Elsner, „Introduction: Eight Ways of Looking at an Ekphrasis”, *Classical Philology* 102, 2007, icvi.
- Bates 2010 C. Bates (ur), *The Cambridge Companion to the Epic*, Cambridge, 2010.
- Bricko 1999 M. Bricko, *Demetrije, O stilu. Prijevod s grčkoga, predgovor i bilješke uz prijevod*, Zagreb, 1999.
- Carspecken 1952 J. F. Carspecken, „Apollonius Rhodius and the Homeric Epic”, *Yale Classical Studies* 13, 1952, 33–143.
- Chase 1902 G. H. Chase, „The Shield Devices of the Greeks”, *Harvard Studies in Classical Philology* 13, 1902, 61–127.
- Clauss 1993 J. J. Clauss, *The Best of the Argonauts, The Redefinition of the Epic Hero in Book 1 of Apollonius's Argonautica*, Los Angeles, 1993.
- Cook 1937 R. M. Cook, „The Date of the Hesiodic Shield”, *Classical Quarterly* 31, 1937, 204–214.
- Cunningham 2007 V. Cunningham, „Why Ekphrasis?” *Classical Philology* 102, 2007, 57–71.
- D’Angelo 1998 F. D’Angelo, „The Rhetoric of Ekphrasis”, *Journal of Advanced Composition* 18, 1998, 439–447.

- Duda 1995 D. Duda, „Figure u opisu prostora”, u: *Tropi i figure*, Ž. Benčić, D. Fališevac (ur.), Zagreb, 1995, 427–449.
- Fališevac 1995 D. Fališevac, „Figura u epu”, u: *Tropi i figure*, Ž. Benčić, D. Fališevac (ur.), Zagreb, 1995, 399–425.
- Fantuzzi, Hunter 2012 M. Fantuzzi, R. Hunter, *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge, 2012.
- Fowler 1991 D. P. Fowler, „Narrate and Describe: The Problem of Ekphrasis” *The Journal of Roman Studies* 81, 1991, 25–35.
- Francis 2009 J. A. Francis, „Metal Maidens, Achilles’ Shield, and Pandora: The Beginnings of Ekphrasis”, *American Journal of Philology* 130, 2009, 1–23.
- Friedländer 1912 P. Friedländer, *Johannes von Gaza und Paulus Silentarius: Kunstbeschreibung justinianischer Zeit*, Leipzig 1912.
- Garavelli 1989 B. M. Garavelli, *Manuale di Retorica*, Milano, 1989.
- Green 2007 P. Green, *The Argonautika by Apollonios Rhodios*, London 2007.
- Hardie 1985 Ph. R. Hardie, „Imago Mundi: Cosmological and Ideological Aspects of the Shield of Achilles”, *The Journal of Hellenic Studies* 105, 1985, 11–31.
- Heffernan 1991 J. A. W. Heffernan, „Ekphrasis and Representation” *New Literary History* 22, 1991, 297–316.
- Heffernan 1993 J. A. W. Heffernan, *Museum of Words*, Chicago, 1993.
- Heubeck 1974 A. Heubeck, *Die Homerische Frage*, Darmstadt, 1974.
- Hopkinson 1984 N. Hopkinson, „Callimachus’ Hymn to Zeus.” *Classical Quarterly* 34, 1984, 139–148.
- Hopkinson, Vian 1994 N. Hopkinson, F. Vian, *Nonnos de Panopolis: Les Dionysiaques*, Paris, 1994.
- Hubbard 1992 T. K. Hubbard, „Nature and Art in the Shield of Achilles” *Arion, Third Series* 2, 1992, 16–41.
- Javor 2013 I. D. Javor, „Tehnologija ekfrazе: vizuelno predstavljanje od antičkog narativa do virtuelne realnosti”, *Književna istorija* 151, 2013, 685–705.
- Krieger 1967 M. Krieger, „The Ekphrastic Principle and the Still Movement of Poetry, or Laokoon Revisited” u: *The Poet as Critic*, ur. F. P. W. McDowell, Evanston, 1967.
- Kurman 1974 G. Kurman, „Ekphrasis in Epic Poetry”, *Comparative Literature* 26, 1974, 1–13.
- Leksikon* 1996 *Leksikon antičkih autora*, priredio D. Škiljan, L&G, MH, Zagreb 1996.
- Lesky 2001 A. Lesky, *Povijest grčke književnosti*, preveo Z. Dukat, Zagreb, 2001.
- Lessing 1990 G. Lessing, *Laocoon*, transl. Courtin, Paris, 1990.
- Lorimer 1929 H. L. Lorimer, „Homer’s use of the Past”, *The Journal of Hellenic Studies* 49, 1929, 145–159.
- Lukacs 1978 G. Lukacs, „Narrate or describe?” u: *Writer and Critic and other Essays*, prev. A. Kahn, 1978, 110–148.
- Myres 1941 J. L. Myres, „Hesiod’s ‘Shield of Herakles’: Its Structure and Workmanship”, *The Journal of Hellenic Studies* 61, 1941, 17–38.
- Novaković 1995 D. Novaković, „Stilska dimenzija figura u antičkoj retoričkoj tradiciji”, u: *Tropi i figure*, Ž. Benčić, D. Fališevac (ur.), Zagreb 1995, 11–51.

- Powell 1991 B. B. Powell, *Homer and the Origin of the Greek Alphabet*, Cambridge, 1991.
- Rječnik 2013 *Rječnik stilskih figura*, priredio K. Bagić, Zagreb, 2013.
- Solar 1994 M. Solar, *Teorija književnosti*, 16. izdanje, Zagreb 1994.
- Spanoudakis 2013 K. Spanoudakis, „The Resurrections of Tylus and Lazarus in Nonnus of Panopolis (*Dion. XXV, 451–552 and Par. Λ*)”, u: D. Lauritzen, M. Tardieu (ur.), *Le voyage des légendes. Hommages à Pierre Chuvin*, Paris, 2013, 191–208.
- Spitzer 1955 L. Spitzer, „The „Ode on a Grecian Urn,” or Content vs. Metagrammar”, *Comparative Literature* 3, 1955, 203–225.
- Stegemann 1930 V. Stegemann, *Astrologie und Universalgeschichte: Studien und Interpretationen zu den Dionysiaca des Nonnos von Panopolis*, Leipzig, 1930.
- Taplin 1980 O. Taplin, „The Shield of Achilles within the Iliad”, *Greece & Rome* 27, 1980, 1–21.
- Thalman 1984 W. G. Thalman, *Conventions of Form and Thought in Early Greek Epic Poetry*, Baltimore, London, 1984.
- Wace, Stubbings 1963 J. B. Wace, F. H. Stubbings, *A companion to Homer*, London 1963.
- West 1994 S. West, „Nestor’s Bewitching Cup”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101, 1994, 9–15.
- Zanker 1981 G. Zanker, „Enargeia in the Ancient Criticism of Poetry,” *Rheinisches Museum für Philologie* 124, 1981, 297–311.

